

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

182

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Trià de novetats: Héctor Isidro (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: Feixisme i antifeixisme ...	1
TEMES 1: Extrema dreta i ...	2
TEMES 2: Catalunya Nord, la ...	6
TEMES 3: L'antifranquisme en la ...	10
TEMES 4: El record del maquis ...	14
PATRIMONI: La persistència ...	18
RESSENYES	20
TRIA DE NOVETATS	22
TAULELL	24

ANDREU GINÉS I SÀNCHEZ. Fedines PV
MANEL LOPEZ ESTEVE. UdL

FEIXISME I ANTIFEIXISME ALS PAÏSOS CATALANS: UNA MIRADA DES DE LA TRANSICIÓ

En l'epíleg de la seva darrera obra, *Capitalisme i democràcia 1756-1848*, Josep Fontana ens alertava que la crisi del 2008 havia encetat un temps de desigualtat que havia posat al descobert la il·legitimitat del neoliberalisme dominant, atacat per una esquerra dèbil i qüestionat aparentment per una extrema dreta que s'havia assabentat de la importància de comptar amb el suport dels més perjudicats per arribar al poder. El també historiador Enzo Traverso havia assenyalat l'existència d'un fenomen paradoxal i inquietant: l'increment dels moviments polítics d'inspiració feixista a Europa, que s'acompanyava d'una denigració de la tradició antifeixista del continent. El mateix autor remarcava la necessitat de pensar històricament què havia significat l'antifeixisme per a la història d'Europa i nosaltres hi afegiríem, també, la necessitat de pensar històricament per què l'extrema dreta no ha parat de créixer en els darrers anys als Països Catalans i arreu.

En aquest número de *Plecs* hem intentat analitzar l'ascens dels moviments d'inspiració feixista, la presència i l'oblit de la tradició antifeixista i la relació d'ambdues qüestions amb la memòria. Per començar, l'article d'Àlvar Hervalejo exposa tot un seguit de plantejaments i hipòtesis per explicar els lligams entre el gonellisme i l'extrema dreta a les Illes Balears i Pitiüses en les darreres dècades. En el segon dels articles, Gautier Sabrià reconstrueix el recorregut de l'extrema dreta a la Catalunya del Nord des dels anys seixanta fins a la recent victòria electoral a l'alcaldia de Perpinyà. Per la seua part, Maria Lacueva ressegueix la presència de l'antifeixisme anti-

franquista en la renovació literària de la Transició. La voluntat de «desfeixistitzar» va produir narrativa, teatre i altres gèneres que diversificarien el panorama de la literatura catalana. A continuació, Raül González Devís analitza la presència i la invisibilització de la memòria del maquis antifranquista durant la Transició. El que l'autor anomena la memòria fràgil de la resistència antifeixista s'ha mantingut fins al dia d'avui. Per últim, Montserrat Duch analitza una qüestió central per als estudis de la memòria com és la de la pervivència simbòlica de franquisme en l'espai públic amb el monument de la batalla de l'Ebre a Tortosa inaugurat per Franco el 1966. Qüestions com la construcció de la memòria, els llocs de memòria i la pugna per les polítiques memorialístiques s'analitzen per al cas del monument de Tortosa que ha arribat fins als nostres dies. ■

Mural a la memòria dels maquis en motiu de la «XII Marxa d'Homenatge als maquis», Sallent.

temes-1)

P. A. HERVALEJO SÁNCHEZ. EHU-UPV

EXTREMA DRETA I GONELLISME A LES ILLES BALEARS I PITIÜSES

Quina és la connexió entre l'extrema dreta recent i el fenomen del gonellisme a les illes Balears i Pitiüses? Plantejar el problema d'aquesta relació implica abordar el repte de crear dos objectes d'estudi relativament poc tractats. Aquest article intentarà aportar idees de cara a la potencial investigació d'aquesta particular cruïlla, partint del coneixement generat fins al moment i proposant temes, preguntes i hipòtesis que puguin resultar d'utilitat.

Quan parlem d'extrema dreta recent ens referim a allò que Xavier Casals (2000) descriu com a espai polític sorgit del búnquer tardofranquista, que s'ha mantingut durant dècades en la marginalitat política fins al recent ascens de partit Vox. Existeix un significatiu buit historiogràfic pel que fa als estudis situats en l'àmbit balear. El falangisme —particularment el mallorquí— dels períodes republicà i franquista ha estat objecte de més recerca (Lladó, 2000; Mas, 2003; Cañabate, 2004; Alou, 2017; Marote, 2006; Aguilera i Berger, 2021). L'extrema dreta balear recent, en canvi, ha estat investigada gairebé exclusivament des de l'àmbit periodístic.

Per contra, «el conjunt d'ideologies, actituds i discursos que es coneix habitualment amb el nom de gonellisme» (Calaforra i Moranta, p. 51), ha rebut més atenció acadèmica. Destaca la monografia recent de Xavier Canyelles (2018) que analitza els orígens, el desenvolupament i la penetració social d'aquest fenomen. Malgrat això, en termes relatius encara s'està lluny de la profunditat d'estudi i debat que han motivat el blaverisme i l'anticatalanisme al País Valencià. Els autors mencionats coincideixen a utilitzar una definició àmplia de gonellisme, que va des d'un rebuig a l'ús del català estàndard fins al secessionisme lingüístic complet.

Com rastrejar, per tant, la interacció entre gonellisme i extrema dreta? Els que han investigat el primer no dubten a assenyalar que aquest «es troba representat per un espectre polític [...], entre el conservadorisme i l'extrema dreta» (Calaforra i Moranta, 2005 p. 56). Es refereixen a les ideologies de les organitzacions pròpiament gonellistes: Centro Cultural Mallorquí, Fundación Nacional Círculo Balear, Acadèmi de sa Llengo Baléa, Grupo d'Acció Baléa, Fundació Jaume III i d'altres. La pregunta és si, més enllà d'aquestes entitats molt dedicades a la llengua —exemples del que s'ha anomenat *single issue politics*—, el gonellisme troba sortida en l'extrema dreta orga-

nitzada com a tal. Per tal de respondre a la qüestió, aquest article proposa tres eixos potencials d'investigació: el discursiu, el personal i el de la violència política.

Analitzar la presència de gonellisme (en forma bé d'argumentari o bé d'adopció de normatives lingüístiques) en el discurs de l'extrema dreta pot ser un recurs efectiu per calibrar la relació entre els dos fenòmens. Un pas previ, però, hauria de ser l'establiment d'una genealogia ultradretana balear que reconstruís un fil conductor entre les organitzacions sorgides de les ruïnes del Movimiento i l'auge actual de Vox, seguint l'exemple de Casals (2020) per al conjunt de l'Estat.

El públic assistent a un acte de *Fuerza Nueva* a Palma l'any 1981. Font: *Boletín Informativo Fuerza Nueva*, núm. 10.

Un punt de partida interessant seria l'estudi del partit *Fuerza Nueva* a les illes Balears. Un reportatge de José Jaume per al *Diario de Mallorca* (2017), amb fonts orals, recull el mateix relat d'auge i caiguda que es repeteix arreu de l'Estat. La formació, encapçalada a les Illes per Enrique Yarza, hauria arribat a tenir 400 afiliats a Mallorca i el seu sindicat, *Fuerza Nacional del Trabajo*, una presència considerable al sector del taxi sota José Patiño. A les eleccions generals de 1979, *Fuerza Nueva*, dins de la coalició *Frente Nacional*, aconseguí un escó a Madrid per al seu líder Blas Piñar. A l'arxipèlag, però, obtingué un resultat molt modest. Segons les dades del Ministeri d'Interior, foren 3.165 vots en total, equivalents a un 1,06 % de les pa-

peretes. La meitat de la proporció obtinguda al conjunt de l'Estat (2,11 %), un resultat inferior al del País Valencià (2,31 %) i superior al del Principat de Catalunya (0,93 %).

Juan Bonet Colomar, en un acte falangista a Porto Cristo l'any 1988. Font: *Perlas y cuevas*. núm. 713.

Una visita de Blas Piñar a Mallorca i Menorca l'any 1981 dona una idea de l'estructura i implantació de Fuerza Nueva a les dues illes. El líder del partit visità Palma, Campanet (on dinà amb els delegats mallorquins), Ciutadella, Alaior, que comptava amb una seu del partit, Sant Lluís i Maó, on s'inaugurà una segona. L'acte més important tingué lloc al Museu Arquitectònic Poble Espanyol de la capital mallorquina, i suposà una mobilització considerable de simpatitzants. No sembla, però, que el gonellisme estigués present en els discursos, que es limitaren a l'habitual retòrica nacionalista espanyola articulada al voltant del lema «Dios, patria y justicia» i la simbologia franquista (*Boletín Informativo Fuerza Nueva*, núm. 10).

La derrota a les eleccions generals de 1983 –amb la pèrdua de l'escó de Blas Piñar– comportà el col·lapse de Fuerza Nueva a tot l'Estat. A partir d'aquí, una genealogia de l'extrema dreta balear hauria de continuar amb tres dècades llargues de grups petits, la majoria de vegades sucursals d'organitzacions d'abast estatal, que han mantingut trajectòries irregulars: CEDADE, les diferents escissions falangistes, Democracia Nacional i d'altres. Resta pendent una investigació en profunditat del seu discurs per valorar la influència del gonellisme. Un dels darrers grups ultradretans amb presència a Mallorca, el Movimiento Social Republicano, sí que incorporà tant arguments com simbologia gonellistes. L'any 2010 aquesta organització proclamava defensar «las lenguas de Baleares (Mallorquín, Menorquín, Ibicenco y Payés)» i incorporava una variació tribarrada de la senyera mallorquina utilitzada per alguns grups gonellistes.

Una segona possibilitat d'aproximació a la connexió entre gonellisme i extrema dreta pot ser l'estudi dels dirigents o els militants destacats. Un dels més representatius pel que fa a la ultradreta, i habitual en les investigacions periodístiques, és Juan Bonet Colomar. Aquest eivissenc resident a Palma formà part del grup paramilitar Guardia de Franco i estigué políticament actiu als Círculos José Antonio. Impulsà les candidatures d'aquesta organització falangista a les eleccions generals de 1977 (613 vots a Balears, un 0,19 % dels emesos) i a les municipals de Palma el 1979 (1.019 vots, un 0,97% dels emesos). Bonet s'integrà a la llista de la coalició Frente Nacional per a les eleccions generals de 1979 (BOE 3/2/1979, p. 2872), però en els comicis generals de 1983 encapçalà una llista alternativa presentada com a Falange Española y de las JONS (BOE 22/9/1982, p. 25774). Posteriorment liderà els camises blaves agrupats en la FE-JONS, que entre altres activitats organitzaren un homenatge anual al monument franquista de Porto Cristo, commemorant la derrota de l'expedició republicana a la zona el 4 de setembre de 1936 (*Perlas y Cuevas*, 14/10/1988). El 2006 encara fou identificat en relació amb unes pintades reivindicant el coronel colpista Tejero (*dBalears*, 24/2/1988).

La pintada amenaçant Maulets a la seu de la CGT, poc abans de l'atemptat amb bomba contra la mateixa l'any 2007.

No sembla que Bonet estigués implicat en el gonellisme organitzat, però sí que és el cas d'un dels seus antics companys de la Guardia de Franco: Jaime Martorell Mir. Aquest veterà de la División Azul passà dels camises blaves al gonellisme militant del Círculo Cultural Mallorquín, i esdevingué un personatge referent d'aquest espai. El camí contrari és el que va fer el líder illenc de Vox, Jorge Campos Asensi, que començà a la Fundación Nacional Círculo Balear. Són només dos casos destacats, però una investigació més profunda podria revelar tendències més generalitzades (Canyelles, 2018, p. 117-149).

1

2

6

10

14

18

20

22

24

temes-1

La violència política també es pot considerar un punt de potencial interacció entre gonellisme i extrema dreta. Encara no s'ha fet per a les Illes Balears cap investigació semblant a la tesi de Borja Ribera Casado (2021) sobre el País Valencià, i falten recopilacions exhaustives d'incidents. Alguns dels més destacables es poden veure a la taula següent, forçosament provisional i incompleta:

representar un repte important, ja que molts dels incidents menys mediàtics (agressions físiques, amenaces, pintades, etc.) obliguen a la recerca de fonts orals. També mereix una atenció específica el món del futbol, amb la presència de grups violents ultradretans a les grades del RCD Mallorca especialment a partir de la segona meitat dels anys noranta (Martí, 2021).

Data	Fets
12/11/1974	Un grup d'ultradretans llança un artefacte explosiu contra la redacció de <i>Diario de Mallorca</i> . Són condemnats pels fets Andrés Nicolau Trobat, Juan Bonet Colomar, Jaime Clar Gelabert i Antonio Enseñat Font, membres de la Guardia de Franco (Manresa, 2015).
16/12/1976	Pere Mascaró Rodríguez, membre del PCE i de CCOO, mor a Palma víctima dels trets disparats pel guarda de seguretat Juan Gómez Geoda, membre de la Guardia de Franco (Janer, 2020).
11/1978	Jaime Martorell Mir fa amenaces contra la seu de la redacció del <i>Balears</i> . Pocs dies després, un dels portals de l'entitat apareix cremat (Manresa, 2015).
6/1979	Jaime Martorell Mir és detingut per la col·locació d'un artefacte incendiari al Govern Civil de Palma. Feia poc que s'havia nomenat un governador provinent del Principat de Catalunya, Jacinto Ballesté (Manresa, 2015).
25/11/1978	Setze membres de Fuerza Nueva són detinguts a l'aeroport de Son Sant Joan després d'haver protagonitzat un enfrontament amb membres de CCOO i UGT. Durant l'incident, un inspector de policia fereix accidentalment de bala dues persones (<i>El País</i> , 28/11/1978).
31/12/1988	Una cinquantena d'ultradretans provoca importants enfrontaments en intentar bloquejar l'avanç de la manifestació independentista de la Diada de Mallorca (Jordà i Amengual, 2012).
22/4/1989	Jaime Martorell Mir porta a terme un atemptat que destrueix el repetidor de TV3 situat a la serra d'Alfàbia, a Mallorca. Serà condemnat l'any 1994, a sis anys de presó (<i>El País</i> , 27/5/1994).
2/2005	L'escriptor Sebastià Alzamora rep amenaces de mort per part del Círculo Cultural Mallorquí, que són condemnades pel Parlament Balear el 23/2/2005 (<i>Última Hora</i> , 24/2/2005).
4/3/2007	Esclata un artefacte explosiu de fabricació casolana a la seu del sindicat CGT a Palma, on prèviament havien aparegut pintades amenaçant l'organització juvenil independentista Maulets (<i>Diario de Mallorca</i> , 5/3/2007).

La realització d'una anàlisi qualitativa i quantitativa de la violència atribuïda a grups ultradretans i gonellistes permetria comprovar si comparteixen objectius i criteris. No deixa de

A priori, sembla que la hipòtesi d'una connexió clara entre gonellisme i extrema dreta està prou fonamentada. Aquest article ha volgut apuntar a futures investigacions que concretin

les variabilitats, mecanismes i motivacions d'aquesta connexió. Les possibilitats, en qualsevol cas, són àmplies i no tenen per què reduir-se als objectes d'estudi aquí plantejats. Seria possible, per exemple, un enfocament sociològic que, analitzant el conjunt de la població, cercàs una correlació entre ideologies ultradretana i gonellista, tenint presents criteris de classe, gènere i llengua materna. També, i sense sortir de

la perspectiva historiogràfica, es podria ampliar la recerca per tal d'incloure la dreta conservadora –molt més influent a les illes– i la seva relació amb el gonellisme. Un ampli marge, en definitiva, per treballar aquestes qüestions tan rellevants en el context actual. ■

Bibliografia

- M. AGUILERA POVEDANO; G. BERGER MULATTIERI, «La batalla de Mallorca en Son Servera y las memorias del falangista Antoni Perelló Serra», *Aportes: Revista de historia contemporánea*, 102 (2020), p. 31-49.
- G. ALOU FORNER, «El capitán médico Vicente Sergio Orbaneja: auge y caída de un falangista desconocido», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana: Revista d'estudis històrics*, 73 (2017), p. 191-211.
- G. CALAFORRA; S. MORANTA, «Propostes i despropòsits: aspectes del gonellisme», *Els Marges*, 77 (2005), p. 51-73.
- X. CANYELLES, *Gonellisme. Particularisme i secessionisme lingüístics a les Illes Balears*. Palma: Documenta Balear, 2018.
- X. CASALS, «De Fuerza Nueva a Vox: de la vieja a la nueva ultraderecha española (1975-2019)», *Ayer*, 118 (2020), p. 365-380. – «La renovación de la ultraderecha española: una historia generacional (1966-2008)», *Historia y política: procesos y movimientos sociales*, 22 (2009), p. 233-258.
- J. A. CAÑABATE VECINA, *Les organitzacions juvenils del règim franquista (1937-1960). Trajectòria general i evolució a les Balears*. Palma: Documenta Balear, 2004.
- A. JANER TORRENS, «El misteriós assassinat de Galerias Preciados», *Ara Balears*, 12/12/2020. Disponible a https://www.arabalears.cat/societat/misterios-assassinat-galerias-preciados-pere-mascaro_1_1014711.html (consulta: 10/5/2021).
- J. JAUME, «Extrema derecha y neofascismo en Mallorca», *Almudaina* (suplement de *Diario de Mallorca*), 5/11/2017. Disponible a www.diariodemallorca.es/almudaina/2017/11/05/extrema-derecha-neofascismo-mallorca-3316811.html (consulta: 8/5/2021).
- J. P. JORDÀ; M. AMENGUAL, *L'independentisme a les Illes Balears. De la Transició a l'actualitat (1976-2011)*. Palma: Documenta Balear, 2012.
- F. LLADÓ I POL, «Ilustración y humor gráfico en las revistas falangistas de Mallorca», José Castillo, Gemma Pérez i Mª Isabel Cabrera (coord.), *Dos décadas de cultura artística en el franquismo (1936-1956)*, Vol. 1, Granada, Universidad de Granada, 2001, p. 595-608.
- A. MANRESA, «Ultres i fatxes (una memòria)», *El País*, 10/1/2015. Disponible a https://cat.elpais.com/cat/2015/01/10/espana/1420911419_313836.html (consulta: 10/5/2021).

- T. MARTÍ, «Les agressions feixistes d'ara i les de fa anys», *dBalears*, 16/4/2021. Disponible a <https://www.dbalears.cat/opinio/2021/04/26/351317/les-agresions-feixistes-ara-les-anys.html> (consulta: 10/5/2021)
- R. MOROTE PONS, *La Falange a Mallorca entre la República i el primer franquisme*. Tesi doctoral, Universitat de les Illes Balears, 2006.
- J. MAS QUETGLAS, *Els mallorquins de Franco: la Falange i el Moviment Nacional*. Palma: Documenta Balear, 2003.
- J. M. THOMÀS I ANDREU, «Los estudios sobre las Falanges (FE de las JONS y FET y de las JONS): revisión historiográfica y perspectivas», *Ayer*, 71 (2008), p. 293-318.
- B. RIBERA CASADO, *La violencia política en la transición valenciana (1975-1982)*. Universitat de València. Tesi doctoral dipositada el 25/2/2021.

Fonts

- BIBLIOTECA DIGITAL DE LES ILLES BALEARS, *Associació de Premsa Forana de Mallorca*. Disponible a <https://ibdigital.uib.es/greenstone/library/collection/premsaForanaMallorca/page/about> (consulta: 9/5/2021).
- DIPÒSIT DIGITAL DE DOCUMENTS DE LA UAB, *Fuerza Nueva: boletín informativo*. Disponible a ddd.uab.cat/record/67996?ln=ca (consulta: 8/5/2021).
- ENCICLOPEDIA D'EIVISSA I FORMENTERA, *Bonet Colomar, Joan*. Disponible a <http://eeif.cat/veus/Bonet-Colomar-Joan/> (consulta: 9/5/2021).
- JUNTA ELECTORAL CENTRAL, *Elecciones generales*. Disponible a <http://www.juntaelectoralcentral.es/cs/jec/elecciones/Generales-1977?p=1379061494717> (consulta: 9/5/2021).
- MINISTERIO DEL INTERIOR, *Consulta de Resultados Electorales*. Disponible a www.infoelectoral.mir.es/infoelectoral/min/ (consulta: 9/5/2021).
- MSR BALEARES, *Presentación MSR Baleares*. Disponible a <https://msrbalears.wordpress.com/2010/12/22/msr-balears/> (consulta: 12/5/2021).
- Premsa: *Última Hora, Diario de Mallorca, El País i dBalears*.

temes-2)

GAUTIER SABRIÀ. Sociòleg independent

CATALUNYA NORD, LA TEMPTACIÓ DE L'EXTREMA DRETA?

En la segona meitat del segle XX, l'extrema dreta francesa s'ha nodrit de dos esdeveniments majors que canvien radicalment la cara de l'Estat francès: a l'exterior, la independència d'Algèria el 1962; i a l'interior, les revoltes del Maig del 68. El 1962 són 30.000 els «repatriats» d'Algèria que s'installeixen a la Catalunya Nord (que aquell any té 251.231 habitants), la meitat a Perpinyà. És un canvi en l'aspecte sociològic del territori que tindrà una influència política, posteriorment, amb la migració postcolonial vinguda del Magreb.¹ De la Guerra d'Algèria neix una organització militar i d'extrema dreta, l'Organisation de l'Armée Secrète (OAS), que comet atemptats contra els «francesos musulmans»² al territori algerià. El 1961, l'organització desenvolupa una antena a la metròpoli francesa, l'OAS-Metro, sota l'impuls del militar Pierre Sergent, futur diputat. L'OAS-Metro comet exaccions xenòfobes i Catalunya Nord representa una font de militants.³ Aquesta mena de nostàlgia marca el territori, que compta amb tres monuments d'homenatge a l'OAS.⁴ El nacionalisme ultradretà s'organitza també amb la creació d'Occident, partit polític d'extrema dreta, el 1964. Occident multiplica les violències en contra dels militants d'extrema esquerra, especialment durant el Maig del 68.⁵ Dissolt l'hivern de 1968, es divideix en diferents grupuscles com ara l'organització estudiantil Groupe Union Défense (GUD), moviment famós per la seva radicalitat que serà prou actiu a Perpinyà, o encara la formació neofeixista Ordre Nouveau que permetrà, l'any 1972, la creació del Front Nacional (FN).

Perpinyà, motor d'una extrema dreta en evolució (1984-2001)

Durant la dècada de 1980 l'extrema dreta francesa i la seva constel·lació d'organitzacions estan en recomposició. El GUD perd força i participa en la creació l'any 1984 d'una nova organització per a la joventut anomenada Jeune Garde (JG). La primera secció local de l'Estat es crea a Perpinyà i ràpidament esdevé el motor del moviment. L'organització pateix una falta de crèdit per la continuïtat de les accions violentes i el seu nucli perpinyanenc no és cap excepció; entre baralles amb joves migrants o militants d'esquerra, la JG local serà sancionada per la Universitat de Perpinyà després de tirar una granada artesanal al local del sindicat estudiantil d'esquerra UNEF el 1987.

És també a partir dels anys vuitanta que l'extrema dreta comença a ocupar les urnes. Les eleccions legislatives i regionals de 1986 marquen els primers èxits del FN, amb 35 diputats. El diputat elegit amb més vots és el candidat de Catalunya Nord (19,08 % del sufragi), Pierre Sergent, antic membre de l'OAS i uns dels impulsors de la creació del FN. És un nouvingut en el paisatge polític local que rep el 1985 la missió d'implantar el partit a Catalunya Nord, pensant en la sociologia electoral del territori, amb forta presència de repatriats d'Algèria.⁶ Figura de la lluita contra la independència d'Algèria, sense arrelament real al territori, és també elegit conseller regional el mateix 1986 i, donant el seu suport al candidat de dreta republicana Blanc, permet que la regió Llenguadoc-Rosselló canviï de color polític. Sergent destaca sobretot l'any 1989 per les municipals a Perpinyà, quan aconsegueix la segona posició amb 25 % dels vots a la primera volta i 30 % a la segona. El seu projecte de convertir Perpinyà en «la ciutat més segura de França» sedueix una part de l'electorat i obliga el batlle de llavors, Paul Alduy, a tenir un discurs centrat en temes de seguretat. Serà el primer membre del FN a criticar públicament el seu líder J-M Le

Monument d'homenatge a l'OAS. Cementeri Nord de Perpinyà, 2021.

Pen durant la Crisi del Golf el 1990.⁷ La missió nord-catalana de Sergent serà curta, ja que mor l'any 1992 després de ser reelegit conseller regional. A la seva mort, el FN continuarà enviant nous candidats per seguir intentant guanyar l'Ajuntament de Perpinyà. El FN obté bons resultats i continuarà sent present a la segona volta a les dues municipals que seguiran, amb Martinez el 1993 (17,08 %) i De Noëll el 1995 (36,38 %). L'electorat frontista apareix com una font de vots per a les candidatures de dretes que no temen a integrar els temes de predilecció de l'extrema dreta, com la seguretat, a les seves campanyes. Jean-Paul Alduy, fill de Paul Alduy que el va succeir com a batlle l'any 1993, té clar el perill que pot representar l'extrema dreta i declara voler «combatre el FN sobre els mateixos objectius, amb els mateixos temes i els mateixos mètodes».⁸ Més enllà de les eleccions locals, el FN obté bons resultats a les presidencials. A la primera volta del 1995, la candidatura del Jean-Marie Le Pen és la que obté més vots (22,83 %) a Catalunya Nord, un resultat malgrat tot per sota dels estàndards de les candidatures locals. El FN pateix per establir-se en els escrutinis estatals a Catalunya Nord fins al 2002 i la presència a la segona volta de les presidencials de Le Pen. Després, les candidatures dels Le Pen, pare i filla, obtindran resultats importants a Catalunya Nord i guanyaran vots entre les dues voltes.

Louis Aliot, el missioner (2002-2020)

Si bé l'extrema dreta segueix tenint un cert pes electoral, no aconsegueix trobar una figura a la seva altura. A inicis del 2000, el partit s'inquieta per una militància jove local que s'està radicalitzant. «Els joves començaven a sortir en discoteques de *makina* i a apropar-se dels joves neo-nazis catalans [...] m'han enviat per calmar les coses i posar ordre»,⁹ així explica Louis Aliot el motiu de la seva arribada a Catalunya Nord. Professor de dret (futur advocat), moderat, fill de peu-negres i amb l'etiqueta de secretari general del partit, Aliot és enviat a Perpinyà a partir del 2002, seguint els consells de Jean-Marie Le Pen. El mateix any es presenta a les legislatives i amb el 19,47 % dels vots queda en tercera posició sense qualificar-se per a la segona volta. El 2008 es presenta a les municipals de Perpinyà i acaba en tercera posició a la primera volta amb el 12,29 % i obté el 10,98 % a la segona, on acaba en última posició. El FN reapareix a l'Ajuntament amb dos consellers però a causa d'un frau (l'afers dels «mitjons»¹⁰) es tornen a organitzar eleccions el 2009 i amb el 9,42 % dels vots el FN desapareix del Consell Municipal.

El partit central opera un canvi important el 2011 quan Marine Le Pen succeeix el seu pare¹¹ en la presidència del partit i Aliot, la seva parella, esdevé vicepresident. Junts, impulsen

Louis Aliot, 1 de maig de 2012.

diferents canvis polítics, com una «neteja» dels membres més radicals a càrrec d'Aliot. Si en altres temps Jean-Marie Le Pen denunciava la «demonització» que patia el seu partit, la nova presidència frontista inicia una «contraofensiva teòrica»¹² per invertir la situació i oferir una nova imatge, l'estratègia de «desdemonització». Amb una lògica vertical París-Perpinyà, el candidat continua la dinàmica de «normalització» del FN i la posa en pràctica a Catalunya Nord. Personatge molt mediàtic gràcies al seu càrrec de vicepresident i la seva vida sentimental amb la popular presidenta del partit, Aliot es posiciona com a home fort en la campanya de les municipals del 2014. Malgrat la seva victòria a la primera volta, l'electorat local i els partits d'esquerres es mobilitzen per fer un «front republicà» que impedeix al FN guanyar la ciutat. Tot i un canvi de nom (el Front National esdevé Rassemblement National), Aliot és conscient que el partit pot representar un hàndicap per a la seva candidatura. Per això el 2020 entra en campanya sense etiqueta i amb un discurs d'obertura. Més integrat en la societat perpinyanenca, impulsa una campanya amb un discurs liberal —en oposició a la línia política del seu partit— que li permet seduir un nou electorat als barris burgesos. Per evitar que es tornin a mobilitzar els barris populars a la segona volta com el 2014, evita escrupolosament tota crítica de l'islam o de la migració, temes centrals en el discurs polític de la Le Pen. Aliot continua ocupant l'espai polític i mediàtic del territori presentant-se a tots els escrutinis (excepte a les departamentals de 2015)¹³ fins que aconsegueix ser elegit batlle de Perpinyà, l'any 2020.

1

2

6

10

14

18

20

22

24

temes-2)

Perpinyà «la Catalana», símbol de l'extrema dreta francesa

La capital de Catalunya Nord s'ha convertit en el símbol de l'extrema dreta francesa, fenomen interessant per una ciutat que reivindica la seva identitat catalana. Les dues guerres mundials van tenir un paper en la francesització del territori i permeteren l'aparició de l'extrema dreta francesa (l'Action Française i més tard el Poujadisme), més aviat elitista i en oposició amb el Partit Comunista hegemònic fins a la dècada de 1970.¹⁴ Una referència encara viva en el discurs d'Aliot: «Des de la Guerra del 14 i la sang barrejada de catalans i francesos entre els morts, aquesta part de Catalunya és definitivament francesa».¹⁵ El «catalanisme» polític apareix en el moviment del Maig del 68, amb una sensibilitat d'extrema esquerra, però representa una força menor en les últimes dècades. Els partits prioritzen aliances amb partits estatals, com fa per exemple Unitat Catalana, que incorpora l'equip de govern de Jean-Paul Alduy a partir del 1993 i impulsarà la creació de l'eslògan «Perpinyà la Catalana». La dècada del 2010 s'intenta animar un moviment d'extrema dreta «catalanista» amb grupuscles que s'organitzen al voltant de la figura de Llorenç Perrié. El 2017 és candidat a les legislatives i la seva candidatura, anomenada «Resistència» (en català), aconsegueix 425 vots (0,92 %), per sota d'una altra llista catalanista, OUI au Pays Catalan, amb 1.147 vots (2,48 %). Quan s'implanta el FN a Catalunya Nord, ho fa centrant-se en els repatriats d'Algèria (amb la figura de Sergent, i d'una altra manera amb Aliot), amb un discurs nacionalista francès i nostàlgic de la colonització algeriana, però al 2012 Aliot incorpora la catalanitat al seu discurs polític amb el lema «*Catalans d'accord, Français d'abord*».¹⁶ «Quan vaig arribar aquí em molestava aquesta identitat, totes aquestes banderes catalanes. Però un dia, un militant del partit em va dir, “per reeixir aquí, no pots rebutjar el català”».¹⁷ Té una visió molt local de la identitat nord-catalana, més aviat amb referència al «Rosselló»¹⁸ per la seva dimensió franco-francesa. El 2021 l'Ajuntament de Perpinyà duu a terme un canvi d'escut, reemplaçant «La Catalana» per «La Radiant», ja que segons el batlle «no fa falta precisar més que Perpinyà és catalana».¹⁹ El nou logo recupera l'escut històric de la ciutat, amb una bandera catalana (a la qual s'ha afegit al voltant els colors de la bandera francesa) i la figura religiosa

de Sant Joan, patró de la ciutat. La identitat catalana ofereix una oportunitat d'introduir el tema religiós amb l'excusa de la tradició local. Així, es va posar al pati de l'Ajuntament de Perpinyà un «pessebre català» pel Nadal de 2020 i es van beneir roses per Sant Jordi el 2021, actes que van en contra de la laïcitat i són prohibits per la llei.²⁰ Una altra forma de reivindicació de catalanitat preocupa Aliot: l'independentisme principatí i el possible perill de «contaminació» al nord de l'Albera. Per això sempre marca una diferència entre les identitats dels dos territoris catalans. Aliot va condemnar públicament el míting de Carles Puigdemont a Perpinyà dues setmanes abans de les municipals, vist com una recuperació política de l'antic batlle. Com a diputat va formular diferents preguntes a l'Assemblea Nacional francesa respecte a la situació del Principat de Catalunya, una específicament sobre la creació d'una Delegació del Consell per la República a Perpinyà, amb el risc de desestabilitzar Catalunya Nord.²¹

Catalunya Nord, terreny de joc per l'extrema dreta?

El 29 de juny del 2020, Perpinyà es converteix en la ciutat més gran de l'Estat amb un batlle d'extrema dreta, èxit que no havia conegut el partit des del 1995 amb la seva victòria a Toló. Aliot, el «foraster», ha aconseguit integrar-se en la

societat nord-catalana, recuperant els seus codis culturals i multiplicant els bons resultats electorals. L'estratègia de «desdemonització», de «normalització», ha funcionat a Catalunya Nord. Una extrema dreta «moderada» ha substituït la radical. La joventut ultradretana ja no va més a la Universitat de Perpinyà a barallar-se o tirar granades, hi va per seure al Consell d'Administració a través del sindicat estudiantil La Cocarde. En tres dècades, l'extrema dreta ha aconseguit guanyar la capital rossellonesa. Aquesta victòria ha estat possible, entre altres coses, gràcies a dos personatges carismàtics, amb estatures estatals que transcendeixen els límits de Catalunya Nord però que a la vegada han aconseguit alliberar-se de la línia central del partit. Les característiques d'aquest territori perifèric i de marginalitats, històricament favorable a la ultradreta, han permès l'expressió d'una veu dissonant i d'un funcionament quasi autònom. Perpinyà es converteix en una eina política

Nou logo de l'Ajuntament de Perpinyà

Pintada «Catalunya Lliure» damunt d'una pintada del GUD a la Universitat de Perpinyà, 2021.

Bibliografia

- Joseph ALGAZY, *L'Extrême droite en France, de 1965 à 1984*, 1989.
- Sylvain CREPON (dir.), *Les faux-semblants du Front National*, 2015.
- Jérôme FOURQUET; Nicolas LEBOURG; Sylvain MANTERNACH, *Perpignan, une ville avant le Front National?*, 2014.
- Maïlys KYDJIAN, «Penser l'immigration maghrébine avec l'histoire coloniale», *Les Cahiers de Framespa*, 2015.
- Nicolas LEBOURG, *Un Itinéraire politique: Pierre Sergent [1926-1992]*.
- Nicolas LEBOURG; Joseph BEAUREGARD, *Dans l'ombre des Le Pen*, 2012.
- Caroline MAURY, «Des chaussettes et des urnes: chronique des élections municipales à Perpignan», *Pôle Sud*, 2008/2 (núm. 29), 2008.
- Gautier SABRIA, *Trajectoires militantes du nationalisme catalaniste. Etude sur les jeunes de Perpignan*, 2013.
- Jean SAGNES (dir.), *Nouvelle Histoire du Roussillon*, 1995.

Notes

1. Maïlys Kydjian, «Penser l'immigration maghrébine avec l'histoire coloniale», *Les Cahiers de Framespa*, 2015.
2. Nom donat a les poblacions autòctones d'Algèria fins a la independència.
3. Jean-Pierre Brun, *J'étais dans l'OAS Métro Jeunes*, 2008.

pel RN, entre laboratori polític i vitrina per demostrar la seva capacitat de gestionar una ciutat gran. No és cap atzar si Marine Le Pen ha triat Perpinyà per al llançament de la seva campanya a les presidencials del 2022. Perpinyà com a plaça forta estatal de l'extrema dreta podria també esdevenir un centre neuràlgic de la ultradreta europea. Així, l'any 2015 hi té lloc el congrés del grup d'eurodiputats ultradretans Europa de les Nacions i de les Llibertats, i el 2017 el míting perpinyanenc de la Le Pen li permet trobar-se per primera vegada amb Santiago Abascal. Però un altre tema identitari torna a aparèixer en el debat públic a través del nou batlle. El 2022 se celebraran els seixanta anys de la independència d'Algèria. Amb tres monuments, el Centre National de Documentation des Français d'Algérie i la bandera de l'Ajuntament de Perpinyà a mitja asta pels acords d'Evian, Catalunya Nord apareix com un terreny propici pels nostàlgics de l'Algèria francesa. ■

4. Perpinyà, el Barcarès i Port-Vendres.
5. Joseph Algazy, *L'Extrême droite en France, de 1965 à 1984*, p. 57-58.
6. Nicolas Lebourg, Joseph Beauregard, *Dans l'ombre des Le Pen*, p. 156.
7. Nicolas Lebourg, *Un Itinéraire politique: Pierre Sergent [1926-1992]*.
8. *Libération*, 24/07/96.
9. Entrevista amb Louis Aliot, seu de campanya, 2014, Perpinyà.
10. Caroline Maury, «Des chaussettes et des urnes: chronique des élections municipales à Perpignan», *Pôle Sud*, 2008/2 (núm. 29), p. 75-94.
11. Jean-Marie Le Pen esdevé president d'honor del partit.
12. Alexandre Dézé, «La «dédiabolisation», une nouvelle stratégie?», en *Les faux-semblants du Front National*, 2015, p. 28.
13. Serà elegit eurodiputat el 2014 i diputat el 2017. El 2015 acaba en primera posició a les regionals de Catalunya Nord però no és elegit.
14. Coll., *Nouvelle Histoire du Roussillon*, 1995.
15. Ple Municipal de l'Ajuntament de Perpinyà, 06/05/21.
16. «Catalans d'acord, primer francesos».
17. Entrevista amb Louis Aliot, seu de campanya, 2014, Perpinyà.
18. Tot i ser el nom de la comarca, *Rosselló* es refereix també a l'antic nom de la regió Llenguadoc-Rosselló.
19. Ple Municipal de l'Ajuntament de Perpinyà, 06/05/21.
20. Art. 28, Llei 9/12/1905.
21. Question N° 24970 à l'Assemblée Nationale, 03/12/19.

temes-3)

MARIA LACUEVA. Université Paris 8 Vincennes-Saint-Denis

L'ANTIFRANQUISME EN LA RENOVACIÓ LITERÀRIA DE LA TRANSICIÓ ALS PAÏSOS CATALANS

L'any 2004, arran del congrés al voltant de la Transició celebrat en el marc dels XXXIII Premis Octubre,¹ Àlex Broch es preguntava: «La Transició política té, però, una traducció literària? Evidentment sí, tot i que cal fer algunes precisions. No tinc cap dubte a considerar literatura de la Transició tota la literatura escrita en temps de la Transició política. I no en tinc perquè bona part de la literatura sempre trasllueix el debat d'idees del seu temps i context històric i la literatura d'aquells anys —que coincideix amb la irrupció de la generació dels setanta— ho reflecteix perfectament: antifranquisme, crítica del sistema, revolta contra l'educació rebuda i afirmació individual, recerca d'espais de llibertat i democràcia, feminisme, reinstauració de la novel·la històrica, ideologització del gènere negre i, inevitablement, desencís i desengany, que és la primera visió crítica de la Transició escrita des de dins, en el mateix moment en què es produeix».²

L'anomenada «generació dels setanta» està formada per autors i autors nascuts, majoritàriament, després de 1939 i, per tant, educats durant la primera etapa de la dictadura. A diferència de l'etapa immediatament anterior, on la profunda desestructuració del circuit literari dificultava enormement la comunicació entre els autors repartits pel territori —i encara més amb els exiliats—, els més joves mostraran una clara consciència de grup, marcats per uns fets històrics, entre els quals es troba el Maig del 68; comparteixen interessos socials i posicionaments ideològics antifranquistes, mitifiquen la joventut com a impulsora de canvis radicals, són antiautoritaris i exalten l'amor lliure. A més, presenten un compromís nacional que els durà a trencar l'aïllament que van patir els seus antecessors i a teixir sinergies arreu dels Països Catalans, tot conformant la primera generació del segle XX integrada per autors de les Illes, Catalunya i el País Valencià. Aquest plantejament dinamitava el marc mental imposat pel nacionalisme franquista i esdevenia una manera més de contestar al règim, com explica en primera persona Joan Francesc Mira, un dels escriptors que iniciava la seua carrera aleshores: «Els peluts, el porro, la minifalda, aparegueren alhora. I tot va coincidir amb les primeres repercussions en l'àmbit universitari: són els anys de l'antifranquisme, dels moviments obrers i universitaris. I coincideix també amb l'aparició de

la primera gent que, col·lectivament, es planteja el País, el nacionalisme».³

Aquesta homogeneïtat pel que fa a la defensa d'uns valors democràtics i de redreçament cultural coincideix, també, amb un posicionament crític dels escriptors més joves amb les dinàmiques literàries heretades, sovint considerades immobi-

Joan Tarragó (esquerra) amb Montserrat Roig.

listes. Aquesta actitud es tradueix en el desenvolupament d'una enorme varietat de solucions estilístiques, aleshores encara inèdites en la nostra tradició, ja que, com apunta Mercè Picornell, «la creació dels experimentadors dels setanta es proposava transgredir no només l'estètica i la moral d'un franquisme ja en estat agònic sinó també els límits d'una literatura catalana lligada, segons l'opinió de molts d'aquests escriptors, a un resistencialisme que frenava qualsevol proposta radical d'innovació estètica».⁴ Així doncs, la renovació literària que implica la generació dels setanta liquida l'últim moviment més o menys unitari de la literatura catalana —el realisme compromès que es va donar durant la dècada dels cinquanta i seixanta—⁵ i obre un període en què la diversitat esdevé la norma.

Tot plegat fa que ens trobem davant una sèrie d'obres literàries amb capacitat d'actuar com a revulsiu i que, per tant, no pas-

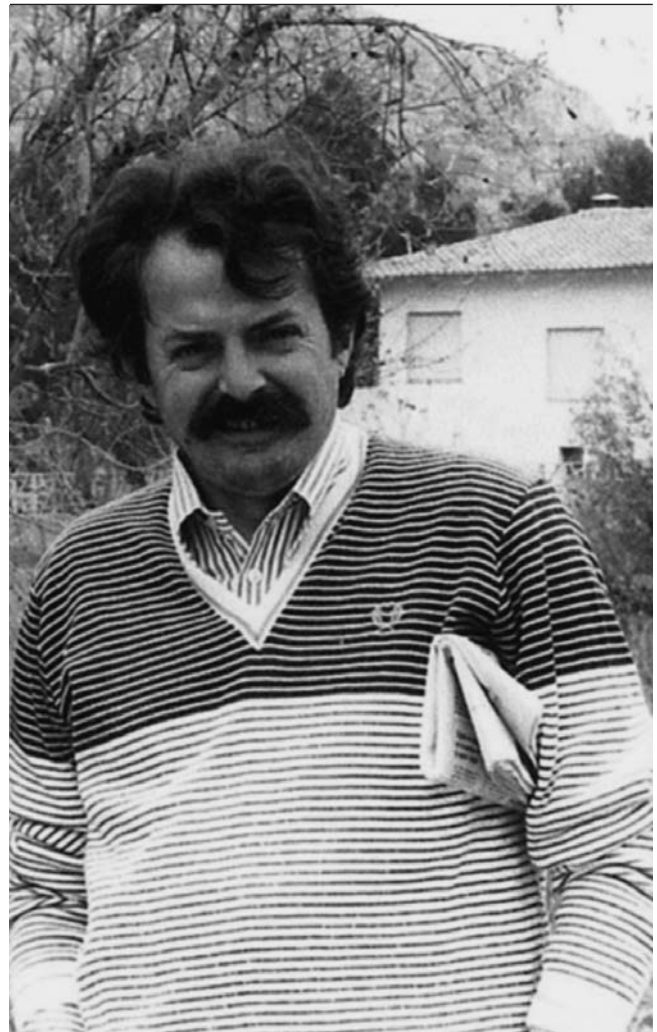
saran desapercebudes per la censura oficial. Per exemple, *Oferiu flors als rebels que fracassaren*, d'Oriol Pi de Cabanyes, premi Prudenci Bertrana el 1972, va estar retallada fins a desfigurar-la pel seu contingut polític i eròtic. Conta la història de Dimas Ricardell, un jove estudiant mobilitzat políticament contra el règim però, alhora, profundament desencantat amb la política universitària i la seua excessiva retòrica. El mite del nord enllà, tema recurrent en la literatura d'aquests anys, estructurarà l'obra, ja que el protagonista emprendre un viatge que pretén ser alliberador cap al nord d'Europa (passarà per França i per una comuna hippy d'Amsterdam) tot i que l'experiència no tindrà l'efecte esperat. Val a dir que aquesta obra no s'ha publicat sencera, incloent-hi els fragments suprimitos per la censura, fins al 2013 (Editorial Base).

L'adolescent de sal, de Biel Mesquida, també guanya el Prudenci Bertrana, el 1973, però la seua publicació va estar bloquejada per la censura durant dos anys per posicionar-se obertament contra l'educació, la religiositat i els principis alienadors propis del règim, però també de la societat repressiva que el sustentava, simbolitzada en la família tradicional. Construïda a partir de la lectura, per part de la mare, d'una mena de diari pòstum del fill adolescent, la novel·la és una subversió personal i política, però també estètica, que busca «defeixitzar» el text.⁶ Així, davant la pregunta de caràcter teològic «És pecat viure d'acord amb els propis desigs?», la resposta és un embat majúscul –també tipogràficament– a la moral imperant: «A TOTS ELS QUI LLUITEN (INFANTS, AHOTS, AHOTES, PROLETARIS, DONES, VELLS, GAIS, NEGRES, ESTUDIANTS, ETC., ETC.) PER EXPRESSAR LLIUREMENT ELS SEUS DESITJOS; PER ALLIBERAR-SE DE L'OPRESSIÓ (FAMILIAR, ECONÒMICA, SEXUAL, NACIONAL, SOCIAL, ESTATAL, RELIGIOSA, DE CLASSE JURÍDICA, ETC., ETC.), PER VIURE, ARA, AQUÍ, TOT D'UNA, EL PLAER».

La por imposada durant quaranta anys es manté intacta fins i tot després de la mort del dictador, com mostra la peripècia patida per *Coll de serps*, de Ferran Cremades, premi Sant Jordi el 1977. Selecta, l'editorial tradicionalment encarregada de publicar el guardonat, s'hi va negar per evitar represàlies ja que es tracta d'una novel·la que destil·la antimilitarisme. Basada en una experiència personal, centra la narració en els pensaments d'un home que es veu obligat a ser soldat, assassina un general i es troba empresonat a l'espera ser afusellat pels seus companys d'escamot. Després de ser rebutjada per diverses editorials, finalment serà publicada per Ucronia el 1978. Cal recordar que aquests fets s'esdevingueren en paral·lel a la polèmica que es va generar al voltant de l'obra contra la pena de mort *La torna*, de la companyia barcelonina Els Joglars, els membres de la qual van ser jutjats per un consell de guerra, acusats d'injúries a l'exèrcit i empresonats.

I és que el circuit teatral alternatiu a l'oficial també esclatarà arreu del territori, amb propostes renovadores que, tot i ser minoritàries i nascudes, en la seua majoria, al teatre amateur, tenen cert impacte social i, per tant, resten sota la vigilància de les autoritats. Trobem, entre altres, *Facem comèdia*, del mallorquí Alexandre Ballester, la qual «desmitifica els règims tirànics i les dictadures polítiques, amb un clar missatge antifrancuista de to irònic i burlesc».⁷ Tot i que va ser escrita el 1970, no es va estrenar fins al 1972 per problemes amb la censura. Per la seua banda, Pluja Teatre, de Gandia, participa d'aquest impuls amb obres d'autoria col·lectiva com *El supercaminal o quedarem com Camot* (1974), sobre la construcció de l'AP-7, i *Sang i ceba* (1977), al voltant de la revolta d'uns llauradors que, durant la Segona República, lluiten per la distribució justa de la feina; un episodi històric soterrat pel

Josep Piera 6 de setembre de 1980.

temes-3)

franquisme que permetia al públic una lectura en clau del seu present. I és que aquesta companyia fa sentir als espectadors que a l'escenari es tracten temes que els afecten directament i els fa participar activament en col·loquis finals que funcionen com a revulsiu. S'inspiren en la realitat més propera «per acabar fent una sàtira i crítica mordaç de tot allò que els ha estat imposat durant anys. Per això, en els guions d'aquestes obres, trobem des dels personatges responsables de la construcció ferotge de la costa saforenca, fins a figures destacades de la història més amagada com alcaldes republicans, treballadors, metges o la Guàrdia Civil, però també el malestar i el desencís que es viu al món cultural després del canvi de cicle».⁸

La dicotomia entre la fugida i el retorn serà un altre dels temes més tractats en aquest temps i servirà per donar visibilitat a l'experiència d'un col·lectiu fortament silenciada durant la dictadura: els exiliats per motius polítics o econòmics. Es tractava de recuperar una visió molt allunyada de l'oficial i, en aquest sentit, és imprescindible l'aportació de Teresa Pàmies amb obres com *Testament a Praga* (1970), *Quan érem capitans* (1974) o *Va ploure tot el dia* (1974), les quals, tot i no seguir les provatures del textualisme més innovador, van conèixer amb les propostes reivindicatives dels joves que emergien aleshores. Un d'ells, Josep Piera, publicarà *Rondalla del retorn* (1978), una construcció coral protagonitzada per un escriptor que torna de França a Gandia amb l'encàrrec d'escriure una novella sobre la postguerra; en aquesta obra s'intercalen capítols de caire memorialista sobre la seua infantesa i entrevistes ficticials amb personatges-testimonis de la guerra, la repressió i l'exili. L'exercici de memòria històrica coincideix, en aquest sentit, amb l'experiència de Natàlia Miralpeix, la protagonista d'*El temps de les cireres* (1977) de Montserrat Roig, la qual torna a Barcelona en ser assassinat Salvador Puig Antich després d'un exili de dotze anys a França i Anglaterra fugint d'una doble repressió: com a estudiant mobilitzada i com a dona que es veu abocada a avortar en condicions insegures i humiliants.

Més enllà de la seua obra narrativa, la mateixa Roig farà servir l'altaveu de la premsa per dur a terme dues lúcides reflexions sobre les dinàmiques sexistes heretades del franquisme i les seues conseqüències, com ara la poca presència de dones a la política: «Sobre un total de 598 parlamentaris només 26 seran dones [...] Aquesta quantitat tan ridícula de dones al Parlament, descriu, millor que cap altra dada, què ha significat el feixisme des del punt de vista humà i cultural [...] El feixisme ha utilitzat la llei per a enfrontar els homes i les dones, ha controlat la vida privada de tothom, ha creat enemics inútils, ha desgastat les relacions humanes. El feixisme ha desenvolupat l'educació sexista, la moral bloquejadora per al cervell i el pensament humà –sobretot per la de la dona– l'exacerbació de l'orgull del “mascle”, el qual, apallissat moltes vegades per aquest

mateix sistema opressiu, es desfogava a còpia de mantenir l'únic poder que li permetien: el poder damunt la femella. De les dones que aniran al Parlament, no n'hi ha cap d'obrera».⁹

Representació de l'obra *Dins d'un gruix de vellut (facem comèdia)* d'Alexandre Ballester. Juliol de 1972. Trobada de Joves a Santa Cecília de Montserrat. Foto: Josep Santesmasés i Ollé

Conscient d'aquesta premissa, però amb voluntat de superar-la, Roig alerta sobre la perspectiva esbiaixada del discurs sobre la memòria històrica. Arran del comentari de dues pel·lícules acabades d'estrenar, *El puente* i *Asignatura pendiente*, dirigides per Juan Antonio Bardem i José Luís Garcí, respectivament, afirma: «Lentament anem recuperant la memòria col·lectiva del nostre passat. Peça darrere peça, el tren-closques comença a tenir certa coherència. [...] [però] Ens

falten moltes peces per al trencaclosques. I una peça fonamental és la memòria de les dones. Del nostre passat, com a dones, no en sabem gairebé res. [...] És bo que s'hi recuperi part de la clandestinitat, els òrgans de lluita perseguits surten en primer terme. Però és la història d'"ells". La dona només hi és com a comparsa, estúpida o generosa, burgesa-paràsita o heroica dona de pres basc [...] Ha de començar la història de les dones. Ja sé que molesten aquest tipus d'articles. Però si la democràcia que comença no ens ha de servir per a continuar burxant i fent de corcons de la realitat és que aleshores haurem aconseguit una democràcia de primera comunitat».¹⁰

Aquesta necessitat de recuperar la genealogia femenina pròpia per tal de deslliurar-se de referents com ara Teresa de Jesús o Isabel la Catòlica, instrumentalitzats pel règim com a models de religiositat i espanyolitat femenines, també es va donar dins l'àmbit literari. L'antologia *Les cinc branques. Poesia femenina catalana* (1975), que inclou un total de 274 poetes d'arreu dels Països Catalans des de l'edat mitjana fins al moment de la publicació, n'és una bona mostra; també iniciatives editorials com la col·lecció Clàssiques Catalanes, impulsada per Edicions LaSal, tornen a posar en circulació textos d'autores aleshores descatalogats. A més, a les obres catalanes d'autora durant la Transició s'observa un pas clar «de la dona víctima a la dona personatge»,¹¹ juntament amb l'expressió decidida del jo poètic femení, una afirmació radicalment contrària a l'androcentrisme dominant, també en els sectors de l'esquerra, i de la qual Maria-Mercè Marçal farà bandera. Juntament amb Montserrat Roig, entre les escriptores més joves trobem Maria Antònia Oliver, qui en *Punt d'arròs* (1979)

Cartell de l'obra *Sang i ceba* de Pluja Teatre, del 1977. Disseny de Manuel Boix.

farà monologar llargament una dona sobre la seua vida en parella; o Isabel-Clara Simó, qui fustiga els «models del passat i demana una dona diferent, en lluita, en transformació» a *És quan miro que hi veig clar* (1979).¹² Autore, doncs, capaces d'interseccionar la consciència feminista amb l'antifranquista i la nacionalista pròpies de la seua generació, en una triple subversió d'una dictadura que, almenys formalment, arribava a la fi. ■

Notes

1. Bona part de les intervencions que s'hi van presentar es recullen en P. PAGÈS I BLANCH (dir.). *La transició democràtica als Països Catalans: Història i memòria*. PUV: 2005.
2. À. BROCH, «La Transició literària», *Avui Cultura*, 25 de novembre de 2004, p. 20.
3. Citat en A. PIQUER, *La identitat narrativa valenciana en el segle XX*. València: Alfons el Magnànim, p. 72; a partir d'una entrevista a Daina, núm. 10, p. 74.
4. M. PICORNELL «Transgressió i metaficció en la narrativa experimental postfranquista: *L'adolescent de sal, Contraataquen i Sòlids en suspensió*», *Journal of Catalan Studies*, núm. 10, 2007, p. 99-122.
5. V. SIMBOR, *El realisme compromès en la narrativa catalana de postguerra*. València-Barcelona: IIFV-PAM, 2005.
6. S. TERRADES, «Matèria de Cos», *Els Marges*, 10, 1977, p. 65-70.

7. M. M. ALOMAR I VANRELL, «El teatre a Mallorca: entre la utopia i la supervivència», en F. FOGUET i N. SANTAMARIA (ed.). *La revolució teatral dels setanta*. Lleida: Punctum, p. 79.
8. R. SOLER, *Pluja Teatre (1972-2013). Una aproximació a la història cultural de la Safor*. Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2017.
9. «Dones al Parlament», *Mundo Diario*, 24 de juny de 1977. Citem a partir de M. ROIG, *Som una ganga. Textos feministes*. Barcelona: Comanegra, 2020, p. 99-100.
10. «La histèria de les dones», *Mundo Diario*, 27 de juliol de 1977. Citem també a partir de M. ROIG, *Som una ganga...*, p. 83-84.
11. A. BROCH, «Les escriptores de la generació dels setanta. De la dona víctima a la dona personatge», en M. ARITZETA; M. PALAU (ed.). *Paraula de dona*. Tarragona: Diputació, 1997, p. 197.
12. M. À. FRANCÉS, «La represa de la paraula: influència del feminisme en la literatura catalana actual», *Feminismo/s*, núm. 1, 2003, p. 130.

1
2
6
10
14
18
20
22
24

temes-4)

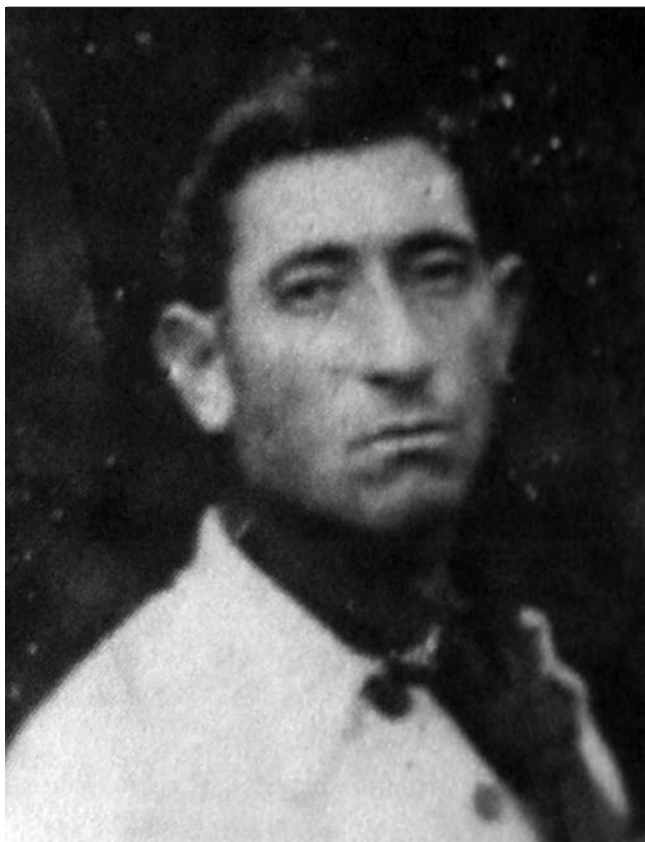
RAÛL GONZÁLEZ DEVÍS. Doctor en Història per la URV

EL RECORD DEL MAQUIS DURANT LA TRANSICIÓ: UNA DESMEMÒRIA INTERESSADA?

Una memòria fràgil

La resistència armada del maquis antifranquista ha tingut i continua tenint una memòria fràgil. Malgrat les recents demandes de coneixement i rememoració i l'aparició progressiva d'estudis (més de divulgació que acadèmics), el camí per recórrer continua presentant obstacles. A escala més local, els fenòmens traumàtics derivats de l'acció als territoris on actuaren els guerrillers, amb els particulars i indiscriminats epi-

Un dels guerrillers més emblemàtics (i desconeguts) de l'AGLA va ser José Vicente Zafón (Pepito de Mosqueruela).
Font: Archivo Histórico Provincial de Teruel (AHPT).

Raül González Devís. El record del maquis durant la transició: una desmemòria interessada?

sodis de repressió, han entorpit l'aproximació a uns fets que es rodejaren de silenci a molts indrets de l'interior rural. Com a conseqüència, s'ha donat una localització problemàtica de testimonis i fonts orals acompanyada de les «clàssiques» dificultats d'accés a determinats arxius. A escala general, el fracàs de l'acció armada, les pèrdues hagudes i el gir de la política de «reconciliació nacional» del PCE-PSUC (força que impulsà les agrupacions guerrilleres dels anys quaranta), impel·lí els dirigents del Partit a passar pàgina i a prescindir de recuperar una memòria de la guerrilla: la controvertida gestió interna del fracàs armat i el gir de l'estratègia del Partit no aconsellaven recuperar una història que preferiren sepultar, també per amagar responsabilitats dirigents.

La política de reconciliació nacional del Partit Comunista formulada el juny de 1956 inicià el nou full de ruta que pretenia superar la fractura de la Guerra Civil i descartava totalment la resistència armada. Tot i que esdevingué la guia d'acció de bona part de la lluita antifranquista, els sectors a l'esquerra del PCE la rebutjaren. No obstant això, aconseguí enllaçar amb la Transició postfranquista i fins i tot es convertí en un dels mites fundadors de la monarquia constitucional.¹ El marc on es desenvoluparen els acords anà molt més enllà del suposat consens tan subratllat: la mobilització, els partits il·legals o la violència política marcaren un procés controlat en tot moment per l'elit franquista.² Un «pacte dirigit» que cercà coincidències, implicà renúncies i postergà la memòria dels guerrillers que lluitaren contra la dictadura. Així doncs, l'objectiu del present article és copsar la presència del fenomen guerriller durant la Transició i tractar d'esbrinar si la recerca i el reconeixement de la resistència armada contra la dictadura van poder obrir-se camí amb el final de la dictadura franquista o si, per contra, van ser engolits pel relat oficial de reconciliació i oblit.

Publicacions i memòria comunista

En primer lloc, cal apuntar que les publicacions propagandístiques de la dictadura relacionades amb el maquis continuaren després de 1975.³ El mateix any apareix *El maquis en España*, de Francisco Aguado, obra que representa la culminació de

la tasca iniciada pel Centro de Estudios y del Archivo de la Guardia Civil, creat l'any 1965, i per la fundació de la *Revista de Estudios Históricos de la Guardia Civil*. Un any més tard, el 1976, el mateix autor (tinent coronel de la Guàrdia Civil) publica *El maquis en sus documentos*. Aquestes dues obres, si bé no foren les úniques, sí que van ser les que més àmpliament i amb més profunditat tractaren la qüestió guerrillera, i van esdevenir, per tant, obres de referència de la «historiografia» oficial del règim: des del seu accés privilegiat a arxius de la Benemèrita, atiaven, sense rigor i amb ús esbiaixat de les fonts, la criminalització guerrillera i la lloança a la Guàrdia Civil.

Les masies representaren una font de subministrament i de refugi bàsic per les partides guerrilleres. Fotografia del mas de la Font de la Mola (Vilafranca). Autor: Raül González Devís.

Malgrat la rellevància mediàtica d'aquestes publicacions, és justament a partir de la mort del dictador, especialment del 1975 al 1978, quan té lloc una tímida reacció a l'hegemonia narrativa del franquisme. Endegades fonamentalment per investigadors independents, per l'entorn crític del PCE o pel moviment llibertari, apareixen obres que, malgrat compartir la necessitat de recuperar la memòria antifranquista, seran desiguals en tractament, mètode i àmbit. Entre altres, destaquen les de C. J. Kaiser (1976), J. A. Vidal Sales (1976), A. L. Reguilón (1975), N. Manzanares (1978) o V. Alba (1978). Anteriorment, l'any 1970 havia iniciat la revifalla el llibre d'Andrés Sorel *Búsqueda, reconstrucción e historia de la guerrilla española del siglo XX a través de sus documentos, relatos y protagonistas*, elaborat a partir de testimonis i documents del PCE que foren, no obstant, revisats i censurats pel Partit.

I és que no hi hagué gens d'interès dins de la direcció del Partit Comunista a atiar la memòria guerrillera. No tan sols

perquè no encaixava en el nou tacticisme polític sinó també perquè alguns dirigents tampoc estaven exempts de responsabilitats en la direcció i el fracàs de l'opció armada: a la pèrdua de recursos humans i materials que significà se sumaren determinats episodis controvertits que hi va haver, particularment les depuracions i la tardana i controvertida ordre d'evacuar. Per això, les omissions a la resistència armada en la *Historia del Partido Comunista*, publicada l'any 1960, o en els mateixos documents o quaderns de formació del PCE continuaren més enllà de 1975, ja que no s'impulsaren estudis ni memorials sobre la guerrilla.⁴ Sense espai en les obres biogràfiques dels principals dirigents (particularment les de Santiago Carrillo), la versió del PCE tan sols es desenvolupà més àmpliament en *Abriendo camino: Relatos de un guerrillero comunista*, testimoni del manresà Josep Gros, antic guerriller de l'exèrcit soviètic i dirigent del PCE enviat per informar-se i reorganitzar (també depurar) l'Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón (AGLA) el 1950.⁵

Als Països Catalans, el nul tractament de les guerrilles comunistes (AGLA i Agrupación Guerrillera de Catalunya) contrasta amb el major percentatge d'obres (en castellà) dedicades a la guerrilla llibertària, entre les quals destaquen les que se centren en els guerrillers anarquistes més representatius, cas de Quico Sabaté, Facerías o Massana (les obres del guerriller i llibertari Antoni Téllez [1972, 1974 i 1978] i J.M. Reguant [1979]) i, en menor nombre, anàlisis més generals sobre la resistència llibertària a Catalunya.⁶ Justament, un antic combatent anarquista català, Eduard Pons Prades, antic dirigent de la Resistència francesa i amb diferents estades clandestines a l'Estat espanyol, és l'autor de *Guerrillas españolas*, una de les obres de conjunt més valuoses d'aquests anys.⁷ Altrament, si fins al 1987 no es publicà el primer estudi de l'AGLA de la mà de Fernanda Romeu, l'Agrupación Guerrillera de Catalunya (de menor envergadura) encara no disposa de cap monografia.

De l'erm acadèmic al silenci local

Aquesta petita revifalla «sectorial» i «militant», però, no es donà arreu, i encara menys en l'esfera acadèmica o a escala comarcal. Si entre 1975 i 1982 no trobem cap estudi doctoral en l'àmbit català i tan sols un a la resta de l'Estat (de Hermut Heine, sobre la guerrilla a Galícia), als estudis locals (particularment als territoris on actuaren els guerrillers), el maquis continuà sent un relat clandestí i ocult. Especialment flagrant i visible va ser el silenci a les comarques castellenques, valencianes o tarragonines on actuà l'Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón. Per una banda, la por inoculada durant la dictadura i els episodis traumàtics viscuts cohibiren el testimoniatge; per l'altra, les dificultats d'accés als arxius com-

Fotografia de Florencio Pla (La Pastora) després de ser detingut el 1960. Font: Sumari 96-V-1949, Archivo General e Histórico de la Defensa (AGHD).

pletaven les traves a l'estudi d'un fenomen tan incòmode per al relat oficial de la Transició com per als cronistes dels municipis. Com a conseqüència, les obres d'abast local i regional no començaren (de forma tímida) fins passada la dècada de 1980 i no proliferaren fins a l'arribada del 2000, en un procés que dista molt de concloure: no són poques les comarques pendents de microestudis sobre el maquis, la repressió de la Guàrdia Civil i la seva afectació. Resta pendent la recuperació

Bibliografia

F. AGUADO (1975), *El maquis en España*. Madrid: Editorial San Martín.
 – (1976). *El maquis en sus documentos*. Madrid: Editorial San Martín.
 V. ALBA (1978), *Historia de la Resistencia Antifranquista*. Barcelona: Planeta.

(i divulgació, a més de reparació) de les trajectòries de no pocs guerrillers o de persones que formaren part de les xarxes de suport, dels represaliats, dels victimaris o dels que hagueren de marxar.

Així mateix, el suspens en l'aspecte historiogràfic i memorialístic durant la Transició s'ha acompanyat del baix bagatge en l'esfera literària o cinematogràfica. Fins i tot, algunes novel·les o publicacions periodístiques aparegudes perpetuaren la narrativa de la dictadura, com la novel·la de Villar Raso de 1978 o els reportatges dedicats a la figura del vallibonenc Florencio Pla, *La Pastora*, que persistiren en la senda criminalitzadora i deformadora de la seva trajectòria, especialment popular a les comarques dels Ports i del Maestrat.⁸ I tot i que la ficció cinematogràfica podia facilitar el tractament, la producció audiovisual també va ser proporcionalment baixa, tant de documentals (destacaren dues realitzacions durant el període: *Guerrilleros*, de 1978, amb el testimoni de 13 supervivents, i un altre sobre la figura de Quico Sabaté) com de films de temàtica guerrillera (se'n van fer 3 entre 850 llargmetratges).

Amb tot, la tímida aparició d'algunes obres durant la Transició no va poder revertir l'hegemonia narrativa del franquisme, ni tampoc la desaparició del dictador serví per esperar la recerca universitària i local. El resultat de tot plegat va ser l'apartament de la resistència armada antifranquista: desplaçada i marginal en la recerca acadèmica, silenciada pel Partit que la impulsà, oblidada pels cronistes locals i postergada de la memòria i dels espais públics de les comarques on es desenvolupà. El seu record, incòmode en el marc de la Transició, tan sols va ser recuperat parcialment gràcies a iniciatives independents que van haver de salvar nombroses dificultats de fons, testimoniatges i arxius. Uns entrebancs que, encara avui en dia, resten pendents de superar-se completament. ■

S. BABY (2018), *El mito de la transición pacífica. Violencia y política en España (1975-1982)*. Madrid: Akal.
 D. BALLESTER; M. VICENTE (2019), *Corre, democràcia, corre. Mobilització i repressió a la Catalunya de la Transició*. Barcelona: Editorial Base.

T. COSSIAS (1956), *La lucha contra el maquis en España*. Madrid: Editorial Nacional.

F. GALLEGU (2008), *El mito de la transición. La crisis del franquismo y los orígenes de la democracia (1973-1977)*. Barcelona: Crítica.

R. GONZÁLEZ (2018), *Maquis i masovers: entre la resistència, la supervivència i el terror*. Benicarló: Onada Edicions.

J. GROS (1972), *Abriendo camino. Relatos de un guerrillero comunista*. Bucarest: Librerie du Globe.

– (1977), *Relatos de un guerrillero comunista español*. Barcelona: ATE.

J. M. IZQUIERDO (2002), «Maquis: Guerrilla antifranquista. Un tema en la literatura de la memoria española» [en línia]. Oslo: Universitetet i Oslo, *Romansk Forum*, núm. 16, p. 105-116. URL: <<http://www.duo.uio.no/roman/Art/Rf-16-02-2/esp/Izquierdo.pdf>>.

C. J. KAISER (1976), *La guerrilla antifranquista. Historia del maquis*. Madrid, Ediciones 99, 1976.

N. MANZANARES (1978), *Consecuencias de la tragedia española 1936-1939 y los Hermanos Quero*. Autoedició.

J. MARTÍNEZ (2012), «Las películas sobre el maquis español: de la historia oficial a la memoria histórica», *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, p. 225-250.

J. M. MOLINA (1976), *El movimiento clandestino en España, 1939-1949*. Mèxic D.F.: Editores Mexicanos Unidos.

C. MOLINERO (2007), «La política de reconciliación nacional. Su contenido durante el franquismo, su lectura en la Transición», *Ayer*, 66, p. 201-225.

C. MORENO (2003), «La representación del maquis en la historia del cine español», *Letras Peninsulares*, vol. 16, núm. 1, p. 353-370.

J. B. MORENO i J. A. ROMERO (2012), *Bibliografía de guerrilla*. Toledo: Tiempo de Cerezas.

E. PONS PRADES (1977), *Guerrillas españolas*. Barcelona: Edit. Planeta.

J. M. REGUANT (1979), *Marcelino Massana. ¿Terrorismo o resistencia?*. Barcelona: Dopesa.

A. L. REGUILÓN (1975), *El último guerrillero de España*. Madrid: AGLAG.

F. ROMEU (1987), *Más allá de la utopía: perfil histórico de la Agrupación Guerrillera de Levante*. València: Alfons el Magnànim.

J. C. RUEDA (2015), «Perder el miedo, romper el mito. Reflexión mediática y representación del Partido Comunista entre el Franquismo y la Transición», *Hispania*, vol. LXXV, núm. 251, p. 833-862.

M. SÁNCHEZ SOLER (2010), *La Transición sangrienta. Una historia violenta del proceso democrático en España (1975-1983)*. Barcelona: Península.

A. SOREL (1970), *Búsqueda reconstrucción e historia de la guerrilla española del siglo xx a través de sus documentos, relatos y protagonistas*. París: Librairie du Globe.

–(2002), *La guerrilla antifranquista. La historia del maquis contada por sus protagonistas*. Tafalla: Txalaparta.

A. TELLEZ (1972), *Sabaté: Guerrilla urbana en España (1945-1960)*, París.

–(1974), *La guerrilla urbana. Facerías*. París: Ruedo Ibérico.

–(1978), *Guerrilla urbana en España (1945-1960)*. Barcelona: Plaza y Janés.

J. A. VIDAL SALES (1976), *Después del 39: la guerrilla antifranquista*. Barcelona: ATE.

M. VILLAR RASO (1978), *El maqui hermafrodita*. Madrid: Ediciones Albia.

DD.AA. (1960), *Historia del Partido Comunista de España*. París: Editions Sociales.

Notes

1. C. MOLINERO (2007) «La política de reconciliación nacional. Su contenido durante el franquismo, su lectura en la Transición», *Ayer*, 66, p. 201-225.
2. Respecte a això, F. GALLEGU (2008), *El mito de la transición. La crisis del franquismo y los orígenes de la democracia (1973-1977)*. Barcelona: Crítica. La violència durant el període es tracta en M. SÁNCHEZ SOLER (2010), *La Transición sangrienta. Una historia violenta del proceso democrático en España (1975-1983)*. Barcelona: Ediciones Península; S. BABY (2018), *El mito de la transición pacífica. Violencia y política en España (1975-1982)*. Madrid: Akal; D. BALLESTER i M. VICENTE (2019), *Corre, democracia, corre. Mobilització i repressió a la Catalunya de la Transició*, Barcelona: Editorial Base.
3. D'entre totes, la més rellevant, pel volum d'informació (derivat del seu accés privilegiat a fonts) és la pionera obra del capità de la BPS T. Cossias, *La lucha contra el maquis en España*.
4. DD.AA. (1960), *Historia del Partido Comunista de España*. París: Editions Sociales. Escassament anomenada, la guerrilla apareix en unes poques i aïllades línies superficials diluïdes en l'apartat d'«Unión Nacional» (p. 202, 203, 205, 214 i 238).
5. Obra que, malgrat el fort caràcter ideològic i partidista, esdevé fonamental per entendre, especialment, el controvertit final de la guerrilla.
6. Cal dir que l'obra de J. M. REGUANT, *Marcelino Massana. ¿Terrorismo o resistencia?*, tot i els desitjos del mateix Massana i la promesa de l'autor, no fou publicada en català per cap editorial fins al 1991.
7. La seva obra, tot i que té carències documentals i de contrast metodològic, és útil per la riquesa en fonts orals, amb mig miler de testimonis recopilats en la difícil conjuntura de 1975 i 1976.
8. M. ALBIGNONI (1978), «El maquis hermafrodita acusado de 28 crímenes», revista *Interviú*; M. VILLAR RASO (1978), *El maqui hermafrodita*. Madrid: Ediciones Albia.

patrimoni

MONTSERRAT DUCH PLANA. Catedràtica d'Història Contemporània; ISOCAC-Universitat Rovira i Virgili

LA PERSISTÈNCIA SIMBÒLICA FRANQUISTA EN LA CIUTAT DEMOCRÀTICA. EL MONUMENT A LA BATALLA DE L'EBRE (TORTOSA 1966-2021?)

Memòria i oblit, valors democràtics i icones totalitàries en l'espai públic. Aquest és el debat entorn de la persistència del monument a Tortosa. Una breu aproximació al seu origen i significació és la matèria, sempre conflictiva, d'aquest text.

A Catalunya les intervencions sobre el patrimoni iconogràfic franquista han estat prou nombroses (considerables en les últimes dècades), però encara persisteix el Monument a la Batalla de l'Ebre a la llera de riu Ebre al pas per la ciutat de Tortosa. És una commemoració que es va pensar el 1942 però no va ser fins vint anys més tard, amb motiu dels «XXV años de Paz» (de Victoria, més ben dit), que Franco inaugura l'obra el 21 de juny de 1966. Les plaques commemoratives de l'esdeveniment només van ser retirades en compliment de la que coneixem com a Llei de Memòria Històrica, juntament amb la referida als caiguts del bàndol insurgent. Del repertori iconogràfic desapareixien, doncs, els «caídos por Dios y por España», l'àguila de l'imperi hispànic i el «soldado caído que sostiene la estrella que guía a los marineros perdidos».

En la primera maqueta del monument objecte de debat públic els elements més emblemàtics eren l'àguila de ferro que simbolitza l'Imperi, el victor del Caudillo Franco i la creu en referència a l'Església catòlica que va atorgar caràcter de croada al conflicte civil desencadenat pel cop militar. En el punt més alt l'escultor Saumells va situar el combatent aixecant-se amb gest apassionat per posar una estrella a la volta celeste, una es-

tàtua de cinc metres d'alt que juntament amb la il·luminació havia de servir d'atracció visual i permanent magnificència. La semiòtica del monument era anacrònica els anys seixanta, quan es va erigir, més pròpia d'una altra etapa de la llarga dictadura franquista. La proliferació de simbologia negava qual-sevol determinació institucional de voler superar la feixistització de la postguerra.

Fins a la transició democràtica municipal dels anys vuitanta del segle passat, fa quatre dècades, no es va eliminar una part dels elements franquistes. És aquesta una construcció escultòrica objecte de controvèrsies memorials. El monument ha persistit i persisteix per tal com un sector de l'opinió tortosina el considera emblemàtic de la seva identitat local, si bé observem cicles reiterats de debat públic sobre la seva continuïtat en el que constitueix una clara confrontació de memòries en l'espai públic. El monument de Saumells a Tortosa és, al meu entendre, el paradigma de les memòries encontrades a Catalunya sobre el significat últim de la Guerra Civil, que en aquest cas es focalitza en el significat de la batalla de l'Ebre, on perderen la vida trenta mil combatents.

La pressió de la comissió per la retirada dels símbols feixistes, que qualificava el monument de «mostra d'exaltació del franquisme», va aconseguir que l'Ajuntament de Tortosa dugués a terme una consulta popular fa cinc anys. Lllavors l'alcalde Bel declarava que «mantenir el monument no és un tema ideològic ni polític». Per què, doncs, la confrontació de memòries tots aquests anys?

Inauguració del monument a la Batalla de l'Ebre de Tortosa.
Fotografia: José Daufi. Arxiu Comarcal del Baix Ebre.

La batalla de l'Ebre és en ella mateixa un *lieux de memoire*,¹ en el sentit més estricte del terme, perquè representa l'escenari dels últims intents del govern legítim republicà per resistir l'avenç dels feixismes que es va saldar amb la victòria franquista.

L'any 2000 l'Institut per al Desenvolupament de les Comarques de l'Ebre (IDECE) va encarregar un primer pla Director dels Espais Històrics de la Batalla de l'Ebre a la Universitat de Barcelona. En l'informe final, es preveia la creació d'un museu central al municipi de Gandesa i una sèrie de musealitzacions perifèriques a l'aire lliure, com també l'establiment de rutes establertes i senyalitzades. A més, desaconsellava de manera radical la construcció de parcs eòlics en els espais històrics de les serres de Pàndols i Cavalls, una de les raons que expliquen que la proposta acabés en un calaix atès que el govern català apostava per la construcció de parcs eòlics a les comarques meridionals de Catalunya, sempiternes proveïdores d'energia.

La constitució del Consorci Memorial de la Batalla de l'Ebre, integrat per ajuntaments i consells comarcals, fou una aposta de dinamització econòmica a partir del patrimoni cultural i natural. El seu relat museogràfic ha mostrat durant molts anys una percepció ecumènica i equidistant de la Guerra Civil: tots foren culpables.

Aquests arguments han estat recuperats en els darrers mesos per la plataforma contrària a la retirada, amb l'objectiu d'impugnar jurídicament i políticament la decisió del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya i aconseguir que no s'elimini el monument, atès el seu valor artístic i històric i per tal com la intenció de l'autor era «dedicar-lo a la pau i la reconciliació».

Coincideixo amb un, editorial del setmanari *L'Ebre*² quan recorda que el 2016 l'Ajuntament «en una deferència cap a un ampli sector de la ciutadania que és just admetre que consideraven i consideren el monument com a part del paisatge fluvial sense cap càrrega de reivindicació feixista», va impulsar la consulta ciutadana. Però el monument «és allò que és i el que el règim franquista volia que fos quan el va instal·lar i vestir». Es convocà una consulta en complir-se el mig segle de l'erecció del monument per iniciativa de tots els grups municipals, a excepció del PP i la CUP per motius antagònics. El setmanari lamenta enguany que «tots els que la van impulsar van dimitir ràpidament del deure ètic de donar compliment al resultat. Cinquanta anys per a una consulta estèril, per a un debat estèril, en què —com ara— els arguments ideològics, patrimonials i artístics es van anar barrejant de forma caòtica durant les setmanes prèvies al referèndum fins que es va tornar a fer el silenci».

I és que el monument, sota la tutela de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, va requerir, per a la demolició, una re-

solució judicial que constata que el consistori no era el propietari del monument, cosa que ja se sabia, i que va servir en safata l'omissió als partits d'esquerra que havien donat suport a la consulta. Una consulta en què la participació no va arribar al 30 % i en la qual es va imposar l'opció de reinterpretar el monument amb un suport del 68 %.

Ara, quan la Generalitat decideix retirar finalment el principal vestigi franquista que roman a Catalunya —que per alguna cosa continua exhibint una àliga i una placa d'homenatge als combatents que van guanyar la batalla de l'Ebre, en detriment dels que la van perdre—, es produeix una reacció de darrera hora per intentar salvar-lo amb una sèrie d'arguments legítims i afirmacions com ara «no ens han de dir de fora què hem de fer».

«Allà va començar tot» o 115 dies?

Un fet bèl·lic és una suma d'actes i de significats, i la batalla de l'Ebre va esdevenir un mite tant pels vencedors com pels perdors de la Guerra Civil espanyola. Un discurs històric vertebrador ha de dotar el paisatge de significat en un diàleg entre fets i context internacional que hauria de permetre comprendre la batalla de l'Ebre.

En una escena de la pel·lícula d'Andrzej Wajda *Cendra i diamants* (1958), dos combatents de l'exèrcit aliat xerren en una cafeteria alemanya el dia que ha finalitzat la Segona Guerra Mundial. Per un altaveu sona la cançó «La batalla de l'Ebre» i un dels personatges li diu a l'altre: «Te'n recordes? Allà va començar tot». Difícilment es podria expressar millor i explicar més història contemporània en menys fotogrames. Perquè l'ofensiva republicana de l'Ebre acabaria convertint-se en un mite de la lluita antifeixista internacional pels coetanis de Catalunya, Espanya, Europa i més enllà.

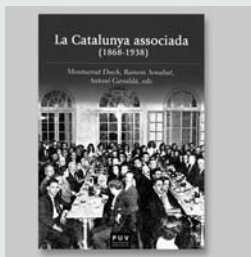
La batalla memorial continua, ja que la comissió ad hoc ha recollit més d'un miler de signatures contràries a la retirada del monument pel seu caràcter únic d'emplaçament enmig d'un riu. Encara que sigui un monument imposat pels guanyadors d'una guerra civil, conseqüència d'un cop d'estat militar contra la Segona República (1931-1939). ■

Notes

1. Pierre NORA, *Les lieux de mémoire*. París: Gallimard, 1997; Albert BALCELLS, *Els llocs de memòria dels catalans*. Barcelona: Proa, 2008; Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic, *Cens de simbologia franquista a Catalunya*; Montserrat DUCH PLANA, *Quimeres. Sociabilitats populars i memòries col·lectives*. Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2008, p. 158-168.

2. *L'Ebre*, 30 d'abril de 2021.

resenyes

Ramon ARNABAT MATA;
Montserrat DUCH PLANA;
Antoni GAVALDÀ
TORRENTS (coords.)
**La Catalunya associada
(1868-1938)**

València: Publicacions Universitat
de València, 2020, 372 p.

La Catalunya associada (1868-1938) és una aportació destacada al camp dels estudis dedicats a l'associacionisme contemporani. Es tracta d'un treball coral sorgit, en bona part, de la factoria ISOCAC, grup de recerca consolidat reconegut per la Generalitat de Catalunya, format majoritàriament per investigadors de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i dirigit per M. Duch. Aquest equip ha liderat, en els darrers anys, dos projectes I+D+i centrats en l'estudi de la sociabilitat i la construcció de la ciutadania a la Catalunya contemporània, els quals han estat finançats pel govern espanyol. Els resultats de les investigacions dutes a terme en aquest marc han estat nombrosos. En són mostra no exhaustiva els treballs següents: R. Arnabat i M. Duch (coords.), *Historia de la sociabilidad contemporánea* (Universitat de València, 2014); S. Castillo i M. Duch (coords.), *Sociabilidades en la historia* (Catarata, 2015); M. Duch, R. Arnabat i X. Ferré (eds.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015), i també R. Arnabat, *Asocios y seréis fuertes* (Universidad de Zaragoza, 2019). Especialment amb les aportacions d'aquests darrers anys, els investigadors de l'ISOCAC s'han fet un lloc rellevant dins els estudis de la sociabilitat contemporània, un camp de recerca que semblava haver decaïgut relativament després de l'auge dels darrers anys del segle passat i els primers de l'actual.

Aquesta darrera aportació col·lectiva porta el segell de les Publicacions de la Universitat de València, editorial que ja fa molt de temps que duu a terme una labor magnífica i que ha configurat amb constància i bon criteri un catàleg esplèndid en el camp de la història i la historiografia. Els autors responsables d'aquesta novetat editorial són M. Duch, R. Arnabat i A. Gavalvà, investigadors acreditats, ben coneguts per tots els estudiosos de l'associacionisme català contemporani. A més de la introducció inicial, el llibre reuneix un total d'onze aportacions, obra de deu investigadors diferents. Alguns hi col·laboren de manera doble i fins triple. Tot i que majoritàriament estan vinculats a l'ISOCAC de la URV, no hi falten autors adscrits a altres institucions. El caràcter col·lectiu de l'obra no resta coherència i unitat al conjunt, que respon a la voluntat de fer una anàlisi tant sectorial com global del món associatiu

català corresponent al lapse de temps contingut entre el Sexenni Democràtic i la Guerra Civil (1868-1938). Una part rellevant dels estudis inclosos en el llibre es recolzen, en major o menor mesura, en la Base de Dades de l'Associacionisme Català Contemporani (BDACC), projecte desenvolupat aquests darrers anys per l'ISOCAC i que ha comptat amb la col·laboració de l'Institut Ramon Muntaner que hi dona accés a través del seu web (<<https://www.irmu.org/base-de-dades-associacionisme>>). De fet, una de les aportacions destacables de l'obra és la nombrosa cartografia que aporta, fruit especialment de l'explotació de la BDACC.

Feta la introducció per part dels editors, precisament la primera aportació s'ocupa de presentar la base de dades esmentada (R. Arnabat i A. Agramunt). Seguidament, s'aborden diversos segments del món associatiu contemporani: l'agrari (A. Gavalvà), el sindical i professional (F. Fortuño), el cooperatiu (M. Garau, que recentment ha rebut el premi CIRIEC-Espanya a la millor tesi doctoral sobre cooperativisme presentada entre 2015 i 2020), el catòlic (M. Duch), el polític (J. M. Pons-Altés), el cultural (R. Arnabat i X. Ferré) i el protagonitzat per dones (M. Duch). El mutualisme s'aborda amb un plantejament més específic, limitat al període de la Segona República (A. Gavalvà). El volum el completen dues aportacions més: un estat de la qüestió sobre la història de l'economia social i solidària (J. Estivill i M. Dalmau) i una mirada de conjunt amb ànim de balanç (R. Arnabat), la qual compta amb un considerable desplegament de documents, sobretot mapes en políromia. Òbviament els diversos estudis denoten l'estat de coneixement desigual dels diversos sectors del teixit associatiu aquí analitzat.

Si l'aparició d'aquest volum és una bona notícia, també ho és que, ben aviat, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana posarà a l'abast de tothom els resultats del seu XII congrés, celebrat el novembre passat i dedicat a l'associacionisme cultural contemporani.

DAVID CAO COSTOYA. Professor Serra Hünter de la Universitat de Barcelona.

Guillem ROCA CABAU
Pobresa i hospitals a la Lleida baixmedieval
 Pagès Editors; Institut d'Estudis Ilerdencs, 2021. 260 p.

Com destaca Guillem Roca, no s'entendria el desenvolupament dels hospitals a la baixa edat mitjana sense atendre al procés de creixement de viles i ciutats, la consolidació del fenomen urbà, sobretot des de mitjan segle XII, amb tot el que implica. Partint de la seva tesi doctoral, l'autor s'endinsa en la vida social i econòmica de la Lleida baixmedieval, especialment en la preocupació que motiva bona part de l'activitat de la institució municipal i de l'Església: el control d'una població itinerant, marginal i malalta, cada cop més nombrosa, que cal vigilar, tant per motius de salut pública com de fricció social. Certament, els hospitals complien diverses funcions: hostatjar pelegrins, acollir els vells i recollir pobres i infants abandonats. L'hospital era, bàsicament, un lloc de beneficència, on la cura dels malalts no era la funció exclusiva.

Guillem Roca ens acosta a tot aquest món en el marc de la ciutat de Lleida, recollint tota una tradició historiogràfica que s'ha anat veient reforçada en els darrers temps, com palesa l'organització, des de l'any 2012, dels encontres anuals d'especialistes en aquesta matèria. Són els anomenats «Abrils de l'Hospital» impulsats pel professor de la UB Antoni Conejo, que han permès donar veu als diferents investigadors, obrir nous camps a la recerca i actualitzar les propostes des d'una perspectiva multidisciplinària. És en aquest context que cal situar el treball de Guillem Roca, elaborat a partir d'una recerca extensa, aprofundida i minuciosa. El nucli el constitueixen la pobresa i els hospitals existents a la ciutat fins a la fundació de l'Hospital General de Santa Maria, a mitjan segle XV. Però a l'entorn d'aquest nucli respira la vida mateixa de la ciutat, exhumada d'una documentació diversa i molt ben trobada i treballada, com ara, entre altres, els excepcionals Llibres de Crims de l'Arxiu Municipal de Lleida. A més, ens ofereix alguns exemples de la documentació en l'apèndix. Sens dubte, ens trobem davant d'un referent en aquesta línia d'investigació històrica.

JOAN J. BUSQUETA. Universitat de Lleida

Joaquim NADAL (dir.);
 Lluís-Esteve CASELLAS;
 Josep CLARA; Josep M.
 FONALLERAS; Rosa M. GIL
El GEiEG i Girona. Girona i el GEiEG. Una història de 100 anys, 1919-2019
 Girona: GEiEG i Ajuntament de Girona, 2020. 303 p.

L'estudi de la sociabilitat contemporània, ja sigui en format de monografies d'entitats o de caràcter local o més general, ha pres una gran embranzida a Catalunya durant la darrera dècada. No deixava de ser estrany que un país amb un alt nivell associatiu com Catalunya disposés de tan pocs estudis històrics sobre el món associatiu.

El llibre que ha dirigit Joaquim Nadal sobre el Grup Excursionista i Esportiu Gironí, que ha comptat amb la col·laboració de Lluís Esteve Casellas, Josep Clara, Josep M. Fonalleras i Rosa M. Gil, és una bona mostra de la revifalla dels estudis sobre sociabilitat i associacionisme a Catalunya. A més, té el valor afegit de ser un estudi històric dels cent anys de vida d'aquesta entitat i de la seva relació amb la ciutat de Girona des del 1919 fins a l'actualitat. El llibre es beneficia de la diversitat de mirades i anàlisis (històrica, arxivística i literària).

El GEiEG i Girona. Girona i el GEiEG es divideix en dues parts; també s'inicia amb una introducció i es clou amb un epíleg, ambdós signats per Joaquim Nadal, que n'és el director. La primera part del llibre es dedica a l'anàlisi de la història del GEiEG i de la seva relació amb la vida cultural i esportiva de la ciutat de Girona. A la segona part trobem un ampli recull fotogràfic de l'activitat de l'entitat i uns annexos informatius tematitzats.

Facilita molt la lectura i la comprensió de la història del GEiEG i la seva relació amb Girona l'organització de la primera part del llibre en dos grans blocs: «Esport i ciutat» i «L'impacte del Grup a la ciutat i a la societat». El primer, elaborat per Joaquim Nadal i Josep Clara, se centra en la història interna del GEiEG, mentre que el segon, escrit per Rosa M. Gil, Lluís Esteve Casellas i Josep M. Fonalleras, es dedica a la relació del GEiEG amb la societat gironina mitjançant les seves activitats i llur repercussió a la ciutat.

RAMON ARNABAT. ISOCAC-URV / IEP

DE tria novetats

DD.AA.
550 anys de la mort de Gutenberg i 50 anys del primer trasplantament de cor

Andorra la Vella: Societat Andorrana de Ciències, 2020. 291 p., 20 €.

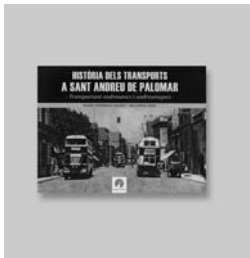
La Societat Andorrana de Ciències recull les conferències organitzades durant l'any 2018. Aquest volum es divideix en dues parts, la primera de les quals inclou els nou articles i les dues taules rodones del 34è cicle de conferències, dedicades en aquesta edició als 550 anys de la mort de Johann Gutenberg i als 50 anys del primer trasplantament de cor. La segona part reuneix els articles presentats en els 12ns debats de recerca, amb el tema «Energia i recursos naturals: treballant pel futur», que van tenir lloc l'any 2018. La SAC continua amb el seu objectiu de deixar traça dels actes realitzats en forma de llibre mitjançant aquest volum que, a més, conté una col·lecció fotogràfica que complementa el contingut científic de la publicació.

DD.AA.
Mirmanda, núm. 15. «La permanència del fals. Dels mites als fakes»

El Soler, Figueres: Grup Mirmanda, 2020. 184 p., 15 €.

El número 15 de la revista *Mirmanda* aprofundeix en la temàtica de les falsejats i els mites, plantejant-se en quin moment es passa del mite al *fake* (mentides o falsejats). Al llarg d'aquestes pàgines s'expliquen diferents teories desenvolupades al llarg del temps i en l'època actual de la «postveritat», incidint en la història (art, patrimoni, llengua i l'imaginari col·lectiu català) i posant en relleu les veritats falses acceptades, o mitges veritats o mitges mentides, que han servit per controlar relats, discursos i esdeveniments. A més, s'analitzen les biografies, històries del jo o històries de l'altre, que són una font per a la construcció de relats individuals únics (certs o construïts).

Ricard FERNÁNDEZ VALENTÍ; Pau VINYES I ROIG
Història dels transports a Sant Andreu de Palomar

Sant Andreu de Palomar: Llop Roig, 2019. 271 p., 20 €.

Els autors del llibre, Ricard Fernández i Pau Vinyes, fan un recorregut per la història dels transports a Sant Andreu de Palomar a través del temps i posen en relleu diferents temes relacionats amb els transports: els mitjans de transport, les fàbriques i indústries, les principals vies de comunicació, les associacions i les festes relacionades amb el món de la comunicació terrestre. A més, l'obra també inclou el relat d'unes vivències i formes de viure dels andreuencs i andreuencs que podien desplaçar-se cap a la capital del país i el rerepaís, com també l'evolució de Sant Andreu en resposta a les necessitats de cada època. El volum es complementa amb fotografies i documents, la majoria inèdits, que exemplifiquen l'estudi fet.

Carlos V. FUSTER MONTAGUD
Panses a l'ombra del Benicadell

València: Institució Alfons el Magnànim, 2020. 240 p., 16 €.

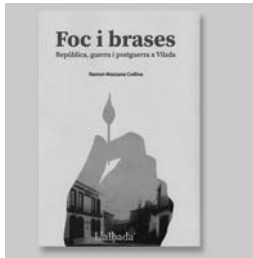
Carlos Fuster presenta aquesta obra, resultat del projecte guardonat amb el IX premi d'investigació de l'Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida. Amb aquest volum l'autor pretén sensibilitzar les generacions joves perquè aprenguin a valorar i estimar un llegat íntimament unit a la història quotidiana a la Vall d'Albaida els anys seixanta i setanta del segle xx. Així, al llarg del llibre es documenta la petjada que aquesta activitat agrícola ha deixat en els paisatges de la comarca: els riurats, unes construccions singulars del territori valencià, des de l'Horta Nord a la Marina Baixa. A més, es presenta tot un món amb una terminologia pròpia, que inclou l'economia, la gastronomia, l'etnografia, les relacions socials i els moviments migratoris.

Julie MARYFANY
Terra, protoindústria i població a Igualada, c. 1680-1829

Associació d'Història Rural, 2020. 298 p., 21 €

Julie Marfany continua la seva tesi doctoral sobre la transició al capitalisme a Europa i analitza el canvi econòmic i social a l'Europa del sud, especialment en el cas de Catalunya, des d'una perspectiva comparativa amb l'Europa del nord. En aquest context, el treball investiga aspectes clau d'aquesta transformació: els canvis en la terra, els orígens de la industrialització, el creixement de la població i l'expansió dels mercats. Ara bé, l'enfocament del llibre es basa en l'anàlisi micro d'Igualada, un dels principals centres protoindustrials de Catalunya. Per a això fa una recerca de reconstrucció d'unes 8.700 famílies, que analitza aspectes com els contractes agraris, els inventaris, els capítols matrimonials i la correspondència.

Ramon MASSANA CODINA
Foc i brases
República, guerra i postguerra a Vilada
 Barcelona: L'Albada Editorial, 2020. 306 p., 16 €

En aquesta obra, basada en un treball de final de màster presentat l'any 2013, l'autor aprofundeix en l'estudi de Vilada durant el final del segle XIX i la primera part del segle XX. Mitjançant fonts documentals escrites, s'ha resseguit la història de Vilada a través d'un període convuls de la història contemporània i s'ha aprofundit en els temes claus: la República, Vilada el 1936, la guerra i la postguerra. Així doncs, es tracta d'un estudi d'història local que recorda els homes i dones oblidats de la història i complementa un retrat del passat col·lectiu. Vilada és el mirall de tants altres pobles del país que serveix per recuperar una part de la memòria exclosa pel bàndol guanyador.

Ismael PELEGRÍ I PONS (ed.)
Homenatge a Josep Salord i Farnés
 Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2020. 267 p., 18 €

Aquest llibre és el recull de les aportacions presentades durant les setenes jornades d'estudi i d'homenatge organitzades per la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis, dedicades a Josep Salord i Farnés (Ciutadella, 1911-1970), figura cabdal de la cultura illenca del segle XX, sobretot d'aquella que es desenvolupà durant la postguerra franquista. Coincidint amb el cinquantenari de la seva mort, aquest volum pretén contribuir de manera ferma al coneixement i reconeixement de la figura del prevere, historiador i filòleg ciutadellenc, com també ampliar els estudis acadèmics de la vida cultural illenca del segle XX i, finalment, fomentar futurs estudis sobre la postguerra a Menorca.

Montserrat RUMBAU
500 anys de vida rural a Sant Magí de la Brufaganya i entorns
 Santa Coloma de Queralt i Valls: Associació Cultural Baixa Segarra i Cossetània Edicions, 2020. 704 p., 25 €.

Montserrat Rumbau ressegueix les vivències explicades per persones de la zona de Sant Magí de la Brufaganya i els seus entorns abans dels anys seixanta del segle XX, a més de recollir les vivències d'un gran nombre de persones trobades en els llibres parroquials. En aquest context, en el llibre es reivindica la memòria i el record d'una gent anònima, amb els seus treballs, les seves lluites, els seus patiments i les seves alegries, perquè totes aquestes vides són les que han teixit els pobles i les ciutats que tenim avui dia. L'estudi també para atenció a Pontils, Valldeperes, Vallespinosa, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, els masos de la serra de la Brufaganya, Montalegre i Viladerpudius.

Rosa SERRA ROTÉS (dir.)
L'Erol, núm. 147.
«Pobles abandonats»
 Berga: Àmbit de Recerques del Berguedà, 2021. 71 p., 10 €.

El número 147 de la revista *L'Erol* presenta un dossier emmarcat en el projecte «Pobles abandonats. Una herència universal per al coneixement i desenvolupament del territori», liderat per l'Institut Ramon Muntaner i la Universitat Autònoma de Barcelona. Al dossier trobarem com Pau Vila tracta l'èxode muntanyenc relacionant-lo amb el cas de Gósol, Rosa Serra explica el cas de Peguera, Ferran Canudas tracta el tema del paisatge a Cadí i Moixeró, Jordi Boixader aprofundeix en l'economia i el treball a l'Alt Berguedà, Joaquín Recaño fa una aproximació al sistema demogràfic del Berguedà i, finalment, Carles Barrull, Oscar Jané i M. Carme Jiménez analitzen l'evolució demogràfica comarcal i les conseqüències econòmiques i socials del desplaçament.

Jordi CASAS I ROCA
Episodis de la història de Sant Martí de Provençals (1717-1808)
 Barcelona: La Merla Blanca; Centre d'Estudis de Sant Martí de Provençals, 2021. 192 p., 15 €.

Jordi Casas i Roca presenta un necessari estudi sobre la història de Sant Martí de Provençals, a partir d'una anàlisi exhaustiva de més de trenta-tres mil expedients consultats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El llibre se centra en el període del segle XVIII per explicar tot un seguit d'esdeveniments que exemplificaren la crisi dels monopolis o privatives de l'antic règim i donaren lloc a l'ascens del liberalisme econòmic. Un bon exemple d'aquesta crisi és el cas del contenciós per la privativa de la venda de pa entre els obrers de l'església parroquial i Martí Font (1800-1801). Així, l'obra analitza el procés de desaparició de les privatives dels ajuntaments i dels gremis en el cas concret de Sant Martí de Provençals.

taulell

182

XAVIER CORDOMÍ I MONTSERRAT GARRICH. Comissaris de l'exposició

OCTAVES. LA FESTA DEL CORPUS ALS BARRIS DE BARCELONA (1897 – 1965)

«Mentre l'ou balla als brolladors de claustres, patis i jardins, els carrers ben escombrats i regats s'omplen d'aromes de ginesta, roses i herba fresca que desprenen les catifes i les enramades. Veïnes i veïns, armats amb paperets i serpentines, des dels balcons endomassats o traient les cadires a les voreres, es disposen a veure passar la processó.»

L'exposició *Octaves. La festa del Corpus als barris de Barcelona*, produïda per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut Ramon Muntaner i l'Ajuntament de Barcelona, és un treball col·lectiu dels grups de recerca local de Barcelona que, amb coneixement del territori, aporten la visió popular d'una de les festes més arrelades a la ciutat: el Corpus.

Catifes florals, l'ou com balla, efímers i berenades amb refrescos i dolços de la diada s'afegien a l'acte principal del Corpus: la processó. La de la catedral era recreada per les parròquies de la Barcelona vella al llarg de la vuitada i, amb l'agregació, per les dels antics municipis del pla. La celebració de vigílies, infraoctaves i octaves era l'extensió territorial i temporal de la festa.

En el marc del *Corpus 700 anys*, l'exposició és una aproximació des de les sensacions a les festes que durant l'octava de

Corpus se celebraven de manera institucional i popular als barris i dins l'àmbit familiar. La mostra abasta des del 1897, any de les primeres annexions, fins quan el 1965, amb el Concili Vaticà II, s'inicia la decadència de la festa. S'estructura en tres àmbits, presentats en set plafons.

El primer àmbit fixa el context amb una introducció sobre l'establiment de la festa del Corpus el segle XIII, la processó i el seu caràcter social, modern, urbà i joiós. Segueix amb l'arribada del Corpus i de la processó a Barcelona, almenys des de 1320, i com esdevé la manifestació festiva més lluïda de la ciutat, amb tots els estaments en la seva composició.

El darrer plafó es dedica a les celebracions de les octaves als barris dels antics municipis annexionats a la ciutat.

El segon àmbit se centra en l'embelliment, tant de l'entorn, la ciutat, com el personal, el dels protagonistes. La festa transforma l'espai quotidià en un espai especial i, en aquest apartat, l'exposició mostra com es fa per Corpus. Cal escombrar, regar, perfumar i engalanar els carrers, sobretot aquells per on passa la processó. En aquest ambient acolorit, fresc i olorós, els protagonistes es muden, estrenen roba i mostren la millor cara.

El tercer àmbit es dedica a dos grups humans: els que miren i els que són mirats. A la processó, a banda de l'estament religiós, hi desfilen escoles, societats culturals, socials i religioses, clubs esportius, autoritats civils i militars, músics i corals, gegants i capgrossos. Els que no hi participen es troben en família, amb amics i veïns per veure-la passar, i en són tan protagonistes com els que hi prenen part. Tots ben mudats i clenxinats. Veure i observar; mirar i ser mirats.

Perquè, com conclou l'exposició, «quan la primavera estiuieja, la festa del Corpus és el moment màgic que roman viu en la memòria de generacions i generacions de barcelonines i barcelonins».

Consell de redacció: Victòria Almuní (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Baleàrics), Josep Campmany (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcoverro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca), UIB, Marina Miquel (Agència Catalana del Patrimoni Cultural), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

